T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSALARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

KUTUPLAŞMA TEORİSİ BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ALİ RIZA SOLMAZ

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSALARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

KUTUPLAŞMA TEORİSİ BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ALİ RIZA SOLMAZ

Prof. Dr. YUSUF BAYRAKTUTAN

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSALARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

KUTUPLAŞMA TEORİSİ BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞMESİ

(YÜKSEK LİNANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Ali Rıza SOLMAZ
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 18.07.2018 / 19

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Selim İNANÇLI

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Hanife BIDIRDI

KOCAELİ 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii

ABSTRACT iv

TABLOLAR LİSTESİ v

ŞEKİLLER LİSTESİ v

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTUPLAŞMA TEORİSİ VE BÜTÜNLEŞME

1.1. KUTUPLAŞMANIN ANLAMI VE NEDENLERİ 3

1.2. KUTUPLAŞMAYA TEORİK YAKLAŞIMLAR 4

1.2.1. Kümülatif Nedensellik İlkesi 6

1.2.2. Geri İtme Etkisi 7

1.2.3. Yayılma Etkisi 9

1.3. İKTİSADİ BÜTÜNLEŞME 10

1.3.1. Bütünleşme: Anlamı ve Biçimleri 10

1.3.2. İktisadi Bütünleşme Biçimleri 12

1.3.3. İktisadi Bütünleşmenin Etkileri 16

1.4. BÜTÜNLEŞME VE KUTUPLAŞMA 18

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞMESİ

2.1. AVRUPA'DA BÜTÜNLEŞME DÜŞÜNCESİ VE GELİŞİMİ 21

2.2. AKÇT'DEN AB'YE BÜTÜNLEŞME SÜRECİ 23

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GENİŞLEME 26

2.4. AB ORTAK POLİTİKALARI 29

2.4.1. Ortak Tarım Politikası 29

2.4.2. Ortak Ticaret Politikası....34

2.4.3. Ortak Rekabet Politikası....36

2.4.4. Ortak Sanayi Politikası....38

2.4.5. Diğer Ortak Politikalar....40

2.5. AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGESEL POLİTİKALARI....43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KUTUPLAŞMANIN ANALİZİ

3.1. YÖNTEM....49

3.1.1. Panel Birim Kök Testleri....49

3.1.2. Statik Panel Veri Modelleri....52

3.1.3. Hausmann Testi....55

3.2. LİTERATÜR TARAMASI....56

3.3. MODEL VE VERİ SETİ....57

3.4. ANALİZ VE BULGULAR....59

3.4.1. Panel Birim Kök Testleri Sonuçları....59

3.4.2. Hausman Testi Sonuçları....61

3.4.3. Modelde Varsayımdan Sapmaların Testi....61

3.4.4. Modelin Tahmini ve Nedensellik Analizi....62

3.5. BULGULARIN İKTİSADİ YORUMU....64

SONUÇ....66

KAYNAKÇA....69

ÖZET

Gelişme düzeyi farklı olan ülkelerin aynı iktisadi bütünleşme içinde yer alması durumunda, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının giderek artması anlamına gelen kutuplaşma, kümülatif nedensellik ilkesine dayanmaktadır. Aynı ülkelerin farklı bölgeleri arasında yaşanabilen kutuplaşma, bütünleşmenin sağlanması ve başarısı bağlamında yakınsamaya yönlendirilmesi gereken bir sorundur.

AB üyeleri arasında gözlenen gelir çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı AB'ye taraf ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının yönelimini tespit etmek, değerlendirmek ve politika önerilerinde bulunmaktır. Literatürde farklı biçimlerde incelenen kutuplaşmanın, özellikle iktisadi bütünleşmeler açısından nedenleri ve etkileri üzerinde durulmuştur.

Üç bölümden oluşan çalışmanın Birinci Bölüm'ünde, kutuplaşma ve bütünleşme kavramları ayrı ayrı ele alınmış; Kutuplaşma Teorisi'nin teorik çerçevesi, bütünleşme kavramı, biçimleri ve etkileri açıklanmış; nihai olarak bütünleşme ve kutuplaşma arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. İkinci Bölüm'de, AB'nin tarihsel gelişim süreci özetlenmiş; AB ortak politikaları üzerinde durulmuştur. Üçüncü Bölüm'de ekonometrik analize yer verilmiştir.

25 AB üyesi ülkenin 2004-2016 dönemi verileri panel veri analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Öncelikle serilere birim kök testi uygulanarak durağanlık düzeyleri tespit edilmiş; Driscoll-Kraay en küçük kareler tahmincisi kullanılarak model tahmin edilmiş ve son olarak değişkenler arasındaki nedenselliğin tespiti amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Sonuç olarak, üyeler arasında incelenen dönemde kutuplaşmanın olmadığı ve birliğin ortalama büyüme oranındaki artışların üye ülkelerde iktisadi büyümeye katkı sağladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: kutuplaşma, iktisadi bütünleşme, Avrupa Birliği

ABSTRACT

If the countries with different different developments level are involved in the same economic integration, polarization, which means gradually increasing developmental distinction between the countries, is based on the principle of cumulative causality. The polarization that can be experienced between different regions of the same countries is a question that must be directed towards convergence in the context of ensuring and success of integration.

The diversity of income observed among EU members is noteworthy. The main objective of this paper is to identify, assess and make policy recommendations for the income disparities between the countries of the EU. The causes and effects of polarizations, especially economic integrations, which are examined in different forms in the literature are emphasized.

In the first part of the three-part work, the concepts of polarization and integration are discussed separately; The theoretical framework of the Theory of Polarization, the concept of integration, its forms and effects are explained; ultimately the relationship between integration and polarization is assessed. In the second chapter, the historical development process of the EU is summarized; EU common policies are emphasized. In the third chapter, econometric analysis is given.

25 EU member states' 2004-2016 data were analyzed by panel data analysis method. Stationarity levels were first determined by serially unit root test; The model was estimated using Driscoll-Kraay least squares estimator and finally the Granger causality test was applied to determine the causality between the variables. As a result, it is observed that there is no polarization between the members and the increase in the average growth rate of the union contributes to economic growth in the member countries.

Keywords: polarization, economik integration, European Union

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1: Nuts Bölgeleri.....51

Tablo-2: Ülkelere Göre Yapısal Fon Harcamaları (Milyon Euro).....52

Tablo-3: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları.....63

Tablo-4: Panel Birim Kök Testleri Sonuçları.....64

Tablo-5: Hausman Testi Sonucu.....65

Tablo-6: Varsayımlardan Sapmaların Testi.....66

Tablo-7: Driscoll-Kraay (1998) Tahmincisi Sonuçları.....66

Tablo-8: Modelde Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları.....67

Tablo-9: Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1: OTP Harcamaları ve Toplam AB Harcamaları İçindeki Payı.....37

GİRİŞ

Ülkeler daha büyük bir piyasanın sağlayacağı avantajlardan yararlanmak, iktisadi faaliyetlerini ve refah seviyesini geliştirmek için iktisadi bütünleşmeye yönelmektedir. Tecrübe edilmiş iktisadi bütünleşmelerden bir kısmı hedeflerinde başarı sağlamış, bir kısmı yeterli olgunluğa erişemeden dağılmıştır. Ülkeler arası gelir düzeyi farklılıkları bütünleşmenin başarısız olma nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Gelir düzeyi düşük olan ülkelerdeki nitelikli işgücünün, yüksek gelirli ülkelere göç etmesi; gelişmiş ülkelerin ticaret hadlerinin iyileşmesi; yatırımların gelişmiş ülkelere yönelmesi vb. nedenler kutuplaşmaya yol açmaktadır. AB, üyelerde ve aday ülkelerde bu gibi sorunları önleyebilmek adına uyumlaştırma programları, ortak ve bölgesel politikalar uyguladığı gözlenmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı olarak kutuplaşma teorisinin AB bağlamında analiz edilmesinin başlıca nedeni, AB'nin tam iktisadi bütünleşme evresine en yakın bütünleşme olması ve ele alınan dönemin başlangıç yılı olan 2004'te gerçekleşen genişlemenin de etkisiyle üyeler arasında büyük ölçüde kişi başına gelir farklılıkları gözlenmesidir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın Birinci Bölüm'ünde, kutuplaşma ve bütünleşme kavramları detaylandırılarak incelenecektir. Kutuplaşmaya yol açan nedenler ele alınacak; kutuplaşma üzerine teorik gelişmeler değerlendirilecektir. Bu bağlamda literatürde önemli bir yere sahip olan Kutuplaşma teorisinin nedensellik ilkesi ile birlikte, geri itme ve yayılma etkileri üzerinde durulacaktır. Ayrıca iktisadi bütünleşmenin anlamı, biçimleri, taraf ve taraf olmayan ülkelere etkileri açıklandıktan sonra, bütünleşme ve kutuplaşma ilişkisi ve önemli bütünleşme girişimleri üzerinde durulacaktır.

İkinci Bölüm'de Avrupa'da bütünleşme düşüncesinin gelişimi ve AB olarak neticelenen süreç özetlenecektir. AB ortak politikaları ve bölgesel politikalar değerlendirilecektir. AB'de bütünleşmenin derinleşmesi ve genişlemesi sonucunda tarım,

ticaret, rekabet, sanayi, enerji, ulaştırma, güvenlik ve çevre gibi alanlarda geliştirilen ortak politikalarla birlikte bölgesel politikalar da ele alınacaktır. Politikaların önemli araçlarından olan yapısal fonlar ve bu bağlamda ülkelere verilen destekler incelenecektir.

Üçüncü Bölüm'de 25 AB üyesi için gelir düzeyindeki farklılıkların eğilimi, 2004-2016 dönemi verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemiyle incelenecektir. Analizin bağımlı değişkeni olan kişi başına GSYİH büyüme oranı (BUY) ile bağımsız değişken olarak üyelerin ortalama kişi başına GSYİH büyüme oranı (ORTBUY) arasındaki ilişki kutuplaşmanın varlığının sınanmasını sağlayacaktır. Burada ortalama büyüme oranı, yatay kesitte bulunan ülke dahil edilmeyerek; 24 üyenin büyüme oranı ortalaması alınarak elde edilmiştir. Diğer açıklayıcı bağımsız değişkenler olarak ihracat değer endeksindeki yıllık değişim oranı (EVI), kamu harcamalarının yıllık değişim oranı (KH), yapısal fon harcamaları (YFN), yatırımların yıllık değişim oranı (INVEST) ve enflasyon (ENF) olacaktır. H_0 hipotezi üyeler arasında kutuplaşma olduğu, H_1 hipotezi ise üyeler arasında gelir yakınsamasının var olduğu üzerine kurulacaktır. Öncelikle model ve veri seti tanıtılacak; değişkenlerin durağanlığı birim kök testleri ile sınanacak; Hausman testi ile uygun modele karar verilecektir. Sabit etkiler ya da rassal etkiler olduğuna karar verdiğimiz model tahmin edilecek; son olarak değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü tespit edilecektir. Analiz sonucunda elde edilen sonuçlar doğrultusunda değerlendirmede ve politika önerilerinde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTUPLAŞMA TEORİSİ VE BÜTÜNLEŞME

Bir ülkenin farklı bölgeleri arasında olduğu gibi bütünleşmeye taraf olan ülkeler arasında da belli iktisadi göstergeler bakımından yakınlık, arzulanan bir durumdur. Aksi halde kutuplaşmadan söz edilir. Bu bölümde, önce kutuplaşma kavramı ile nedenleri ve sonuçları açıklanacak; sonra da bütünleşme olgusu ayrıntılarıyla ele alınarak bütünleşme-kutuplaşma ilişkisi üzerinde durulacaktır.

1.1. KUTUPLAŞMANIN ANLAMI VE NEDENLERİ

İktisadi literatürde kutup kavramı ilk olarak Perroux (1950: 95) tarafından kullanılmış; iktisadi gelişmenin her yerde eş anlı olarak değil, bazı ülke ya da bölgelerde farklı yoğunluklarda olabileceğini ve buradan diğer bölgelere yayılacağını ifade etmiştir.

Prebisch (1950), Latin Amerika örneğini kullanarak, çevre (periphery) ve merkez (center) ayrımından hareketle, nispeten düşük gelirli çevre ülkelerin sorunlarının yalnızca içsel olmadığını; bu ülkelerin gelişmiş merkezden sanayi malları ithal ederken, birincil mal üretmeleri ve ihraç etmelerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Birincil mallarda talebin gelir esnekliği sanayi ürünlerine göre daha düşük olduğundan, dünya ekonomisindeki büyüme birincil malların ticaret hadlerini olumsuz etkilemektedir. Buna bağlı olarak çevre ülkelerdeki verimlilik artışı, düşük fiyatlar aracılığıyla merkez ülkelere aktarılmakta; çevre ile merkez arasındaki gelişme düzeyi farkı açılmaktadır.

Hirschman (1958: 184), bir ekonominin gelir düzeyini arttırmak için öncelikle bir ya da birkaç büyüme kutbu geliştirmesini önermektedir. Bununla birlikte uluslararası ve bölgelerarası eşitsizliklerin, büyümenin doğal sonucu hatta koşulu olduğunu belirtmektedir.

Serbest dış ticaretin, klasik geleneğin öngördüğü üzere, her bölge veya ülke adına olumlu sonuçlar doğurmayacağını; gelişme düzeyleri farklı olan ülkelerin bulunduğu,

mal ve faktör hareketlerinin serbest şekilde gerçekleştirildiği bir piyasa ortamında, düşük gelirli ülkelerde gelirin giderek azalacağını, yüksek gelirli ülkelerde gelirin daha da artacağını savunan Myrdal, Kutuplaşma Teorisi'ni geliştirmiştir (Bayraktutan, 2015: 201). Myrdal (1974: 124), ana akım uluslararası ticaret teorisinin gelişmekte olan ülkeler için, yeterli kalkınmanın sağlanamamasını açıklamada yeterli olmadığını belirtmektedir. Uluslararası eşitsizlikler on yıllardır sürekli artmaktayken, ana akım uluslararası ticaret teorisi farklı ülkeler arasındaki faktör gelirlerinde kademeli bir eşitleme eğiliminin başladığını gösterme çabasındadır. Myrdal, bu eğilimin "durağan denge (stable equilibrium)" gibi gerçekçi olmayan birtakım yanlış varsayımlara dayandırıldığını savunmaktadır. Ayrıca iktisadi faktörler dışında, üretim faktörlerinin niteliğini ve dolayısıyla üretimin verimliliğini etkileyen iktisadi olmayan faktörlerin sabit tutulmasını eleştirmektedir.

Tarihsel ve rastlantısal nedenlerle, üretim fonksiyonlarının daha elverişli olduğu ülke, gelir esnekliği yüksek mallar üretme imkânına sahiptir. Gelir artışı durumunda tarım ürünleri gibi gelir esnekliği daha düşük mallar üreten ülkelere göre ticaret hadlerinde meydana gelen iyileşme nedeniyle daha çok kazanç sağlayacaktır (Kazgan, 2002: 274). Bununla birlikte, düşük gelirli ülkelerin henüz genç sanayilere sahip olmaları, gelişmiş ülkelerin köklü sanayileri ile rekabet etme olanaklarını azaltmakta ve bütünleşme yoluyla ülkeler arasında gerçekleştirilen serbest ticaret, gelişmekte olan ülkelerin aleyhine sonuçlar doğmasına neden olmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 241).

İktisadi bütünleşmenin gelişmekte olan ülkeler aleyhine işlemesinin diğer nedeni ise, üretim faktörlerinin gelişmiş ülkelere yönelmesidir (Bayraktutan, 2015: 201). Faktör gelirlerindeki farklılıklar dolayısıyla emek ve sermaye gelişmiş ülkelere doğru yönelme eğilimi gösterecektir. Böyle bir durumda, gelişmekte olan ülkede büyüme performansı azalacak; faktörlerin yöneldiği gelişmiş ülkede ise ivme kazanacaktır.

1.2. KUTUPLAŞMAYA TEORİK YAKLAŞIMLAR

Ülkeler ve bölgeler arasında farklı nedenlerle oluşmuş gelişme düzeyi farklılıklarının zamanla izlediği seyir, özellikle sanayileşme ve uluslararasılaşma

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii

ABSTRACT iv

TABLOLAR LİSTESİ v

ŞEKİLLER LİSTESİ v

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTUPLAŞMA TEORİSİ VE BÜTÜNLEŞME

1.1. KUTUPLAŞMANIN ANLAMI VE NEDENLERİ 3

1.2. KUTUPLAŞMAYA TEORİK YAKLAŞIMLAR 4

1.2.1. Kümülatif Nedensellik İlkesi 6

1.2.2. Geri İtme Etkisi 7

1.2.3. Yayılma Etkisi 9

1.3. İKTİSADİ BÜTÜNLEŞME 10

1.3.1. Bütünleşme: Anlamı ve Biçimleri 10

1.3.2. İktisadi Bütünleşme Biçimleri 12

1.3.3. İktisadi Bütünleşmenin Etkileri 16

1.4. BÜTÜNLEŞME VE KUTUPLAŞMA 18

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞMESİ

2.1. AVRUPA'DA BÜTÜNLEŞME DÜŞÜNCESİ VE GELİŞİMİ 21

2.2. AKÇT'DEN AB'YE BÜTÜNLEŞME SÜRECİ 23

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GENİŞLEME 26

2.4. AB ORTAK POLİTİKALARI 29

2.4.1. Ortak Tarım Politikası 29

2.4.2. Ortak Ticaret Politikası....34

2.4.3. Ortak Rekabet Politikası....36

2.4.4. Ortak Sanayi Politikası....38

2.4.5. Diğer Ortak Politikalar....40

2.5. AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGESEL POLİTİKALARI....43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KUTUPLAŞMANIN ANALİZİ

3.1. YÖNTEM....49

3.1.1. Panel Birim Kök Testleri....49

3.1.2. Statik Panel Veri Modelleri....52

3.1.3. Hausmann Testi....55

3.2. LİTERATÜR TARAMASI....56

3.3. MODEL VE VERİ SETİ....57

3.4. ANALİZ VE BULGULAR....59

3.4.1. Panel Birim Kök Testleri Sonuçları....59

3.4.2. Hausman Testi Sonuçları....61

3.4.3. Modelde Varsayımdan Sapmaların Testi....61

3.4.4. Modelin Tahmini ve Nedensellik Analizi....62

3.5. BULGULARIN İKTİSADİ YORUMU....64

SONUÇ....66

KAYNAKÇA....69

ÖZET

Gelişme düzeyi farklı olan ülkelerin aynı iktisadi bütünleşme içinde yer alması durumunda, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının giderek artması anlamına gelen kutuplaşma, kümülatif nedensellik ilkesine dayanmaktadır. Aynı ülkelerin farklı bölgeleri arasında yaşanabilen kutuplaşma, bütünleşmenin sağlanması ve başarısı bağlamında yakınsamaya yönlendirilmesi gereken bir sorundur.

AB üyeleri arasında gözlenen gelir çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı AB'ye taraf ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının yönelimini tespit etmek, değerlendirmek ve politika önerilerinde bulunmaktır. Literatürde farklı biçimlerde incelenen kutuplaşmanın, özellikle iktisadi bütünleşmeler açısından nedenleri ve etkileri üzerinde durulmuştur.

Üç bölümden oluşan çalışmanın Birinci Bölüm'ünde, kutuplaşma ve bütünleşme kavramları ayrı ayrı ele alınmış; Kutuplaşma Teorisi'nin teorik çerçevesi, bütünleşme kavramı, biçimleri ve etkileri açıklanmış; nihai olarak bütünleşme ve kutuplaşma arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. İkinci Bölüm'de, AB'nin tarihsel gelişim süreci özetlenmiş; AB ortak politikaları üzerinde durulmuştur. Üçüncü Bölüm'de ekonometrik analize yer verilmiştir.

25 AB üyesi ülkenin 2004-2016 dönemi verileri panel veri analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Öncelikle serilere birim kök testi uygulanarak durağanlık düzeyleri tespit edilmiş; Driscoll-Kraay en küçük kareler tahmincisi kullanılarak model tahmin edilmiş ve son olarak değişkenler arasındaki nedenselliğin tespiti amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Sonuç olarak, üyeler arasında incelenen dönemde kutuplaşmanın olmadığı ve birliğin ortalama büyüme oranındaki artışların üye ülkelerde iktisadi büyümeye katkı sağladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: kutuplaşma, iktisadi bütünleşme, Avrupa Birliği

ABSTRACT

If the countries with different different developments level are involved in the same economic integration, polarization, which means gradually increasing developmental distinction between the countries, is based on the principle of cumulative causality. The polarization that can be experienced between different regions of the same countries is a question that must be directed towards convergence in the context of ensuring and success of integration.

The diversity of income observed among EU members is noteworthy. The main objective of this paper is to identify, assess and make policy recommendations for the income disparities between the countries of the EU. The causes and effects of polarizations, especially economic integrations, which are examined in different forms in the literature are emphasized.

In the first part of the three-part work, the concepts of polarization and integration are discussed separately; The theoretical framework of the Theory of Polarization, the concept of integration, its forms and effects are explained; ultimately the relationship between integration and polarization is assessed. In the second chapter, the historical development process of the EU is summarized; EU common policies are emphasized. In the third chapter, econometric analysis is given.

25 EU member states' 2004-2016 data were analyzed by panel data analysis method. Stationarity levels were first determined by serially unit root test; The model was estimated using Driscoll-Kraay least squares estimator and finally the Granger causality test was applied to determine the causality between the variables. As a result, it is observed that there is no polarization between the members and the increase in the average growth rate of the union contributes to economic growth in the member countries.

Keywords: polarization, economik integration, European Union

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1: Nuts Bölgeleri.....51

Tablo-2: Ülkelere Göre Yapısal Fon Harcamaları (Milyon Euro).....52

Tablo-3: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları.....63

Tablo-4: Panel Birim Kök Testleri Sonuçları.....64

Tablo-5: Hausman Testi Sonucu.....65

Tablo-6: Varsayımlardan Sapmaların Testi.....66

Tablo-7: Driscoll-Kraay (1998) Tahmincisi Sonuçları.....66

Tablo-8: Modelde Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları.....67

Tablo-9: Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1: OTP Harcamaları ve Toplam AB Harcamaları İçindeki Payı.....37

GİRİŞ

Ülkeler daha büyük bir piyasanın sağlayacağı avantajlardan yararlanmak, iktisadi faaliyetlerini ve refah seviyesini geliştirmek için iktisadi bütünleşmeye yönelmektedir. Tecrübe edilmiş iktisadi bütünleşmelerden bir kısmı hedeflerinde başarı sağlamış, bir kısmı yeterli olgunluğa erişemeden dağılmıştır. Ülkeler arası gelir düzeyi farklılıkları bütünleşmenin başarısız olma nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Gelir düzeyi düşük olan ülkelerdeki nitelikli işgücünün, yüksek gelirli ülkelere göç etmesi; gelişmiş ülkelerin ticaret hadlerinin iyileşmesi; yatırımların gelişmiş ülkelere yönelmesi vb. nedenler kutuplaşmaya yol açmaktadır. AB, üyelerde ve aday ülkelerde bu gibi sorunları önleyebilmek adına uyumlaştırma programları, ortak ve bölgesel politikalar uyguladığı gözlenmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı olarak kutuplaşma teorisinin AB bağlamında analiz edilmesinin başlıca nedeni, AB'nin tam iktisadi bütünleşme evresine en yakın bütünleşme olması ve ele alınan dönemin başlangıç yılı olan 2004'te gerçekleşen genişlemenin de etkisiyle üyeler arasında büyük ölçüde kişi başına gelir farklılıkları gözlenmesidir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın Birinci Bölüm'ünde, kutuplaşma ve bütünleşme kavramları detaylandırılarak incelenecektir. Kutuplaşmaya yol açan nedenler ele alınacak; kutuplaşma üzerine teorik gelişmeler değerlendirilecektir. Bu bağlamda literatürde önemli bir yere sahip olan Kutuplaşma teorisinin nedensellik ilkesi ile birlikte, geri itme ve yayılma etkileri üzerinde durulacaktır. Ayrıca iktisadi bütünleşmenin anlamı, biçimleri, taraf ve taraf olmayan ülkelere etkileri açıklandıktan sonra, bütünleşme ve kutuplaşma ilişkisi ve önemli bütünleşme girişimleri üzerinde durulacaktır.

İkinci Bölüm'de Avrupa'da bütünleşme düşüncesinin gelişimi ve AB olarak neticelenen süreç özetlenecektir. AB ortak politikaları ve bölgesel politikalar değerlendirilecektir. AB'de bütünleşmenin derinleşmesi ve genişlemesi sonucunda tarım,

ticaret, rekabet, sanayi, enerji, ulaştırma, güvenlik ve çevre gibi alanlarda geliştirilen ortak politikalarla birlikte bölgesel politikalar da ele alınacaktır. Politikaların önemli araçlarından olan yapısal fonlar ve bu bağlamda ülkelere verilen destekler incelenecektir.

Üçüncü Bölüm'de 25 AB üyesi için gelir düzeyindeki farklılıkların eğilimi, 2004-2016 dönemi verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemiyle incelenecektir. Analizin bağımlı değişkeni olan kişi başına GSYİH büyüme oranı (BUY) ile bağımsız değişken olarak üyelerin ortalama kişi başına GSYİH büyüme oranı (ORTBUY) arasındaki ilişki kutuplaşmanın varlığının sınanmasını sağlayacaktır. Burada ortalama büyüme oranı, yatay kesitte bulunan ülke dahil edilmeyerek; 24 üyenin büyüme oranı ortalaması alınarak elde edilmiştir. Diğer açıklayıcı bağımsız değişkenler olarak ihracat değer endeksindeki yıllık değişim oranı (EVI), kamu harcamalarının yıllık değişim oranı (KH), yapısal fon harcamaları (YFN), yatırımların yıllık değişim oranı (INVEST) ve enflasyon (ENF) olacaktır. H_0 hipotezi üyeler arasında kutuplaşma olduğu, H_1 hipotezi ise üyeler arasında gelir yakınsamasının var olduğu üzerine kurulacaktır. Öncelikle model ve veri seti tanıtılacak; değişkenlerin durağanlığı birim kök testleri ile sınanacak; Hausman testi ile uygun modele karar verilecektir. Sabit etkiler ya da rassal etkiler olduğuna karar verdiğimiz model tahmin edilecek; son olarak değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü tespit edilecektir. Analiz sonucunda elde edilen sonuçlar doğrultusunda değerlendirmede ve politika önerilerinde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTUPLAŞMA TEORİSİ VE BÜTÜNLEŞME

Bir ülkenin farklı bölgeleri arasında olduğu gibi bütünleşmeye taraf olan ülkeler arasında da belli iktisadi göstergeler bakımından yakınlık, arzulanan bir durumdur. Aksi halde kutuplaşmadan söz edilir. Bu bölümde, önce kutuplaşma kavramı ile nedenleri ve sonuçları açıklanacak; sonra da bütünleşme olgusu ayrıntılarıyla ele alınarak bütünleşme-kutuplaşma ilişkisi üzerinde durulacaktır.

1.1. KUTUPLAŞMANIN ANLAMI VE NEDENLERİ

İktisadi literatürde kutup kavramı ilk olarak Perroux (1950: 95) tarafından kullanılmış; iktisadi gelişmenin her yerde eş anlı olarak değil, bazı ülke ya da bölgelerde farklı yoğunluklarda olabileceğini ve buradan diğer bölgelere yayılacağını ifade etmiştir.

Prebisch (1950), Latin Amerika örneğini kullanarak, çevre (periphery) ve merkez (center) ayrımından hareketle, nispeten düşük gelirli çevre ülkelerin sorunlarının yalnızca içsel olmadığını; bu ülkelerin gelişmiş merkezden sanayi malları ithal ederken, birincil mal üretmeleri ve ihraç etmelerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Birincil mallarda talebin gelir esnekliği sanayi ürünlerine göre daha düşük olduğundan, dünya ekonomisindeki büyüme birincil malların ticaret hadlerini olumsuz etkilemektedir. Buna bağlı olarak çevre ülkelerdeki verimlilik artışı, düşük fiyatlar aracılığıyla merkez ülkelere aktarılmakta; çevre ile merkez arasındaki gelişme düzeyi farkı açılmaktadır.

Hirschman (1958: 184), bir ekonominin gelir düzeyini arttırmak için öncelikle bir ya da birkaç büyüme kutbu geliştirmesini önermektedir. Bununla birlikte uluslararası ve bölgelerarası eşitsizliklerin, büyümenin doğal sonucu hatta koşulu olduğunu belirtmektedir.

Serbest dış ticaretin, klasik geleneğin öngördüğü üzere, her bölge veya ülke adına olumlu sonuçlar doğurmayacağını; gelişme düzeyleri farklı olan ülkelerin bulunduğu,

mal ve faktör hareketlerinin serbest şekilde gerçekleştirildiği bir piyasa ortamında, düşük gelirli ülkelerde gelirin giderek azalacağını, yüksek gelirli ülkelerde gelirin daha da artacağını savunan Myrdal, Kutuplaşma Teorisi'ni geliştirmiştir (Bayraktutan, 2015: 201). Myrdal (1974: 124), ana akım uluslararası ticaret teorisinin gelişmekte olan ülkeler için, yeterli kalkınmanın sağlanamamasını açıklamada yeterli olmadığını belirtmektedir. Uluslararası eşitsizlikler on yıllardır sürekli artmaktayken, ana akım uluslararası ticaret teorisi farklı ülkeler arasındaki faktör gelirlerinde kademeli bir eşitleme eğiliminin başladığını gösterme çabasındadır. Myrdal, bu eğilimin "durağan denge (stable equilibrium)" gibi gerçekçi olmayan birtakım yanlış varsayımlara dayandırıldığını savunmaktadır. Ayrıca iktisadi faktörler dışında, üretim faktörlerinin niteliğini ve dolayısıyla üretimin verimliliğini etkileyen iktisadi olmayan faktörlerin sabit tutulmasını eleştirmektedir.

Tarihsel ve rastlantısal nedenlerle, üretim fonksiyonlarının daha elverişli olduğu ülke, gelir esnekliği yüksek mallar üretme imkânına sahiptir. Gelir artışı durumunda tarım ürünleri gibi gelir esnekliği daha düşük mallar üreten ülkelere göre ticaret hadlerinde meydana gelen iyileşme nedeniyle daha çok kazanç sağlayacaktır (Kazgan, 2002: 274). Bununla birlikte, düşük gelirli ülkelerin henüz genç sanayilere sahip olmaları, gelişmiş ülkelerin köklü sanayileri ile rekabet etme olanaklarını azaltmakta ve bütünleşme yoluyla ülkeler arasında gerçekleştirilen serbest ticaret, gelişmekte olan ülkelerin aleyhine sonuçlar doğmasına neden olmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 241).

İktisadi bütünleşmenin gelişmekte olan ülkeler aleyhine işlemesinin diğer nedeni ise, üretim faktörlerinin gelişmiş ülkelere yönelmesidir (Bayraktutan, 2015: 201). Faktör gelirlerindeki farklılıklar dolayısıyla emek ve sermaye gelişmiş ülkelere doğru yönelme eğilimi gösterecektir. Böyle bir durumda, gelişmekte olan ülkede büyüme performansı azalacak; faktörlerin yöneldiği gelişmiş ülkede ise ivme kazanacaktır.

1.2. KUTUPLAŞMAYA TEORİK YAKLAŞIMLAR

Ülkeler ve bölgeler arasında farklı nedenlerle oluşmuş gelişme düzeyi farklılıklarının zamanla izlediği seyir, özellikle sanayileşme ve uluslararasılaşma

sürecinde iktisatçıların ilgisini çeken tartışma konularından biri olmuştur. İktisadi faaliyetlerin doğal seyrinde mekansal yansıması, dışsal ekonomiler ve ölçek ekonomisi gibi faktörler nedeniyle farklılaşmayı beraberinde getirmekte; ancak uygun politikalarla yakınsamanın zamanla gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Uluslararası ve ulusal düzeyde gelişmişlik farklılıkları bağlamında Kutuplaşma Teorisi, eksik rekabet piyasalarının varlığını kabul etmekte ve dışsal faktörlerin önemini vurgulamaktadır. İktisadi gelişme sürecinin bölgesel yakınsama meydana getirmeyeceği ve kümülatif bir sürecin işleyeceği düşünülmektedir. (Balaz, 2007: 2). Konuya teorik katkılarıyla bilinen Myrdal (1956: 3-4), gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) birincil zayıflığını, ulusal düzeyde dahi yeterli bütünleşmeye sahip olmamaları olarak görmektedir. Ulusalarası bütünleşme artan bir şekilde toplumsal ve iktisadi sınırların kaldırıldığı, daha fazla fırsat eşitliğine yol açan bir süreç olmaktadır.

Myrdal (1963: 50), uluslararası eşitsizlikler ile ulusal düzeydeki eşitsizlikerin farksız olduğunu ve ulusal düzeyde olan eşitsizliklerin iki nedenle uluslararası düzeydeki eşitsizliklerin analiziyle ilgili olduğunu belirtmektedir. Birincisi, genel olarak problemlerin benzer olmasıdır. İkincisi, GOÜ'lerde ulusal ve uluslararası eşitsizlikler arasında yakından ilişki olmasıdır. Myrdal benimsediği kümülatif nedensellik ilkesiyle bağıntılı olarak iki eşitsizliğin birbirinin nedeni olduğunu ifade etmektedir. Örneğin bir bölgede mevcut işsizlik, satın alma gücündeki azalmadan dolayı artacakır. Bazı işsizler; özellikle genç ve eğitimli nitelikli işgücü dışarı göç edecektir. Böylece bölgenin toplam vergi geliri düşeceğinden, yenilik ve altyapı yatırımları için daha az bütçe ayrılacak; dolayısıyla yatırımcıların çekilmesi zorlaşacaktır. Bu durum, yalnızca kısmi olarak düşük ücretler ve arazi fiyatları ile dengelenebilir. Ancak eğitimli genç işgücünün göç etmesi, kalifiye işgücü eksikliğine neden olacaktır. Böylece bölge yalnızca yenilik düzeyi düşük teşebbüsleri cezbedebilecek; nispi iktisadi gerileme kümülatif olarak zaman içerisinde artacaktır.

Bölgeler arası farklılıklar, zamanla belirli eğilimlere/etkenlere bağlı olarak artabilir ya da azalabilir. Myrdal (1956) ve Hirschman (1958), bölgeler arası iki temel ilişki tespit etmişlerdir: yayılma (spread) ve geri itme (backwash) etkileri. Hirschman (2007: 42),

Myrdal'dan bağımsız olarak, benzer fikirler geliştirmiş; Myrdal'ın geri itme etkisini kutuplaşma etkisi olarak; yayılma etkisini ise, damlama etkisi olarak adlandırmıştır. Uygun terminolojinin Myrdal'ın yayılma etkisi ve kendisine ait olan kutuplaşma etkisinin kullanımıyla sağlanabileceğini belirtmiştir.

Kutuplaşma Teorisi kümülatif nedensellik nedeniyle yayılma ve geri itme etkilerinden ikincisinin daha baskın olduğunu ortaya koymaktadır. Aşağıda teorinin dayandığı kümülatif nedensellik ilkesi ve öngördüğü geri itme ve yayılma etkileri değerlendirilecektir.

1.2.1. Kümülatif Nedensellik İlkesi

Kümülatif nedensellik, klasik ve neo-klasik iktisattaki denge olgusuna karşı görüş olarak geliştirilmiştir. Bu bağlamda kalkınma için olumlu trendin varlığını, Rostow'un gelişme aşamaları teorisini reddetmekte ve yoksulluk tehlikesini öngörmektedir (Berger, 2008: 358). Buna karşın kümülatif nedensellik tamamen karamsar bir ilke değildir. Kısır döngüler kırılabilmekte; verimli döngüler ve karşı etkiler de gerçekleşebilmektedir.

Myrdal (1963: 23), kümülatif nedensellik bünyesindeki bir döngüsel zincirin sosyal ilişkilerin tümünde var olduğunu ifade etmekte ve kümülatif nedenselliğin izahını yaparken Winslow'un (1951:9) kullandığı bir örneği tekrarlamaktadır: "Yoksulluk ve hastalık bir kısır döngü meydana getirmektedir. Kadınlar ve erkekler yoksul oldukları için hastalanır; hasta oldukları için daha da yoksullaşırlar ve yoksullaştıkları için hastalıkları da artar." Winslow bu örnekle kümülatif ve döngüsel süreçte olumsuz faktörlerden birinde artışın, diğer olumsuz faktörlerin hem nedeni hem de sonucu olduğunu ifade etmiştir. Nurkse, yoksulluk kısır döngüsünü kavramsallaştırmış ve şöyle açıklamıştır (aktaran: Myrdal, 1963: 11): ''Döngüsel olarak birbiriyle ilişkili faktörlerin baskıları bir biri üzerinde etki ve tepki meydana getirerek yoksul ülkeyi yoksul duruma mahkum etmektedir''. Örneğin yoksul birey yeterince beslenemeyecek, sağlığı zayıf olacaktır. Fiziksel olarak zayıf olmak, çalışma kapasitesini düşüreceğinden gelir azalacaktır. Gelirdeki düşüş ise, gıda ihtiyacını karşılayamama sonucunu doğuracaktır. Bu süreç bir ülkeye uygulandığında genel bir önermeyle özetlenebilir: "Bir ülke yoksul olduğu için yoksuldur".

Myrdal (1963: 23) kümülatif süreci şu şekilde örneklemektedir: "Çok sayıda insanı istihdam eden bir fabrikanın yanması/yok olması durumunda tekrar inşası için gereken finansman hemen sağlanamaz. Bunun birincil etkisi, firmanın piyasadan çekilmesi ve çalışanlarının işsiz kalmasıdır. Buna bağlı olarak gelirler ve talepte azalma meydana gelecektir. Azalan talep diğer sektörlerde işsizliğe ve gelirin azalmasına neden olacaktır." Örnekteki döngüsel nedensellik süreci, kısır döngü biçimindeki kümülatif etkilerle başlamıştır. Eğer dışsal bir değişim söz konusu olmaz ise, bölge, diğer bölgelerdeki işçiler ve işletmeler için çekiciliğini kaybedecektir. Aynı zamanda bölgede yaşayan işçilerin ve işletmelerin, daha iyi piyasa koşulları gibi, göçü düşündüren gerekçeleri artacaktır. Göç gerçekleştiği takdirde, gelirlerde ve talepte yeniden bir azalma olacaktır. Bu durumda bölgenin demografik yapısında olumsuz bir değişim meydana gelecektir.

Kümülatif hareketler aşağı yönlü olduğu gibi yukarı yönlü de olabilmektedir. Myrdal (1944: 1067), sürecin basit bir şekilde birden fazla kuvvetin aynı yönde işlemesi olmadığını; başlangıçta bu kuvvetler arasında denge olduğunu belirtmektedir. Statik olan sistem bir itme etkisi sonrasında aynı yönde ilerleyecektir. Sürecin yönünü belirleyen ilk etki olacaktır. Gelişmiş ülkelerde kümülatif süreç genellikle yukarı yönlü işlemektedir. Bu ilkenin temelinde yatan, iktisadi mekanizmanın unsurları arasındaki karşılıklı birbirine bağlılık ilişkisidir.

1.2.2. Geri İtme Etkisi

Geri itme etkisi, genel anlamıyla, iktisadi büyümenin merkezi (ya da kutbu) olarak nitelendirilen gelişmiş bölgelerden, diğer bölgelere yansıyan olumsuz etkileri ifade eder. Myrdal (1956) ve Hirschman'ın (1958) bu olumsuz etkileri farklı şekilde adlandırmalarına karşın, temelde kavramlara yükledikleri anlam benzerlik göstermektedir.

Myrdal (1957: 27), geri itme etkisini, bir bölgedeki iktisadi gelişmenin diğer bölgelerde meydana getirdiği olumsuz etkiler olarak tanımlamaktadır. İşgücü, sermaye, mal ve hizmet hareketleri kendi başlarına, bölgeler arasında eşitsizliğin doğal eğilimini gideremektedir. İşgücü göçü, sermaye hareketleri ve ticaret, kümülatif süreç

içerisinde avantajlı bölgede yukarı yönlü; dezavantajlı alanlarda ise aşağı yönlü bir eğilimi yansıtmaktadır.

Bütünleşme sürecinde piyasaların genişlemesi, ilk olarak imalat sanayi bakımından daha ileri düzeyde ve dışsal ekonomilerden yararlanan gelişmiş ülkelerin ekonomilerine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte düşük gelirli ülkeler, korumacı politikalar izlemediği takdirde, gelişmiş ülkelerin düşük maliyetli ürünleriyle rekabet edemeyen, küçük ölçekli ve teknoloji düzeyi düşük olan imalat sanayi varlığını devam ettirmekte zorlanacaktır (Myrdal, 1963: 51-52).

Sermaye hareketleri de benzer bölgesel eşitsizliklere neden olmaktadır. İktisadi gelişmenin merkezinde artan talep, yatırımları uyaracaktır. Bu döngüsel bir şekilde tekrar bir gelir ve talep artışına, ardından yatırımlara etki edecektir. Tasarruflar da gelir düzeyindeki olumlu gelişmelere bağlı olarak artış gösterecektir. İktisadi gelişmenin yetersiz kaldığı bölgede yatırımlar için sermaye talebi nispeten zayıf; tasarruflar, gelir ile orantılı şekilde düşük ve düşme eğiliminde olacaktır (Myrdal, 1957: 28). Ayrıca bankacılık sistemi, gerekli düzenlemeler yapılmadığı takdirde, tasarrufların düşük gelirli ülkelerden, sermayenin getirisinin yüksek ve güvenli olduğu yüksek gelirli ülkelere geçişinde rol almaktadır.

Myrdal (1963: 54), işgücü göçünün GOÜ ve GÜ arasındaki uluslararası iktisadi uyumun sağlanmasında ihmal edilebilir bir faktör olduğunu belirtmektedir. Çoğu GOÜ' deki nüfus baskısı, düşük ücretlere rağmen göç etmeye gerek duyulmadığını göstermektedir. Bu ülkelerden göçün meydana gelmesi doğal iken, çeşitli nedenlerden dolayı göç mümkün olsa bile iktisadi gelişmeye katkı sağlaması gerçekçi olmaz. Öte yandan, ırkçılık gibi nedenlerle göçmenlerin hoş karşılanmadığı ortamlarda göç ve göç kaynaklı iktisadi katkı zayıflamaktadır.

Hirschman (1958: 188) göçün kutuplaşmaya yola açan en önemli ve sık görülen faktör olduğunu vurgulamaktadır. Gelişmiş bölge, gelişmekte olan bölgenin nitelikli işgücünü ve genç girişimcilerini kendine çekecektir. Bu tür bir göç gelişmekte olan bölge için olduğu gibi bölgelerin oluşturduğu bütün (iktisadi bütünleşme veya ülke) için

de istenmeyen bir durumdur. Zira göç veren bölgenin kaybı, göç alan bölgenin kazancından çok daha yüksek olmaktadır.

1.2.3. Yayılma Etkisi

Kutuplaşma süreci, gelişen bölge/ülkede artan refahın çevreye yayılımını da içermektedir. Myrdal (1957: 31), geri itme etkisinin aksine iktisadi gelişmenin merkezinden diğer bölgelerde de iktisadi gelişmeye yol açacak olan bir yayılma etkisinin varlığından söz etmektedir. Merkezde büyüyen sektörlere hammadde temini, yeterli işçinin istihdam edilmesi, sektörlere verilecek teşvikler gibi olumlu koşulların varlığı, yayılma etkisi meydana getirecektir. Yayılma etkisi, geri itme etkisini aşacak kadar güçlü olursa, yeni merkezler doğacak ve kendi iktisadi gelişmelerini meydana getirebilecek düzeye ulaşacaktır.

Temel hipotez faktörlerden birinde meydana gelen ilk değişmenin, süreci ve diğer faktörleri aynı doğrultuda harekete geçireceğidir. Olası en uç durumda iki tip etki birbirini dengeleyecek ve bölge durağanlaşacaktır. Ancak bu denge durağan denge değildir (Myrdal, 1963: 32). İktisadi faktörlerden birinde meydana gelen herhangi bir değişme yukarı ya da aşağı yönlü bir kümülatif süreç başlatacaktır.

Myrdal (1963: 54) yayılma etkisinin geri itme etkisine nispeten daha zayıf olacağını savunurken, Hirschman (1958: 189) üç ihtimal üzerinde durmaktadır. İlk ve en iyi olasılık, gelişmekte olan bölgede fiyatlarda artışın üretim artışı sağlaması; ikincisi, girdi maliyetlerinin artması sonucu merkezde iktisadi gelişmenin yavaşlaması; üçüncüsü, gelişmekte olan bölgede fiyatların artması nedeniyle, merkezin farklı bölgelerden birincil mal tedarikini gerçekleştirmesi veya kendi üretimini geliştirmesi sonucunda gelişmekte olan bölgede durumun daha da kötüleşmesidir. Bu olasılıklardan hangisinin gerçekleşeceği hususunda iktisat politikalarının önemli rolü olacaktır.

Venables (1994: 3), merkez ve çevre olarak gruplandırdığı ülkeler arasında gerçekleşen iktisadi bütünleşmenin ülkelere olan etkilerini tartışırken, öncelikle bütünleşmenin merkez ülkelere fayda sağlayacağını belirtmiş; daha sonra ise çevre ülkelerde meydana gelen olumlu etkinin baskın olacağını vurgulamıştır.

1.3. İKTİSADİ BÜTÜNLEŞME

Birden fazla ülkeyi bir araya getiren bütünleşme, bu ülkeler arasında mevcut ayrışma düzeyine bağlı olarak kutuplaşma etkileri ortaya çıkarabilecektir. Bu durumun anlaşılması için bütünleşme ve etkilerinin gözden geçirilmesi yararlı olacaktır.

1.3.1. Bütünleşme: Anlamı ve Biçimleri

Birden fazla ekonominin bir araya gelmesi suretiyle daha geniş bir iktisadi alan oluşturma anlamında ilk kullanım tarihi 1947 olarak tespit edilen (Machlup, 1977: 10) bütünleşme, iktisat dışı alanlarda kullanılmakta/yorumlanmakta; iktisatçılar arasında konunun sadece bir yönüne odaklanan eksik tanımlama çabalarına rastlanmaktadır. Bu soruna işaret eden Bayraktutan (2013: 8) farklı tanımları paylaşmakta ve değerlendirmektedir. Balassa (1994: 126), bir kısım yazarların kavrama sosyal bütünleşmeyi dahil ettiğine, diğer kesimin ise farklı uluslararası işbirliği biçimlerini de bu başlık altında incelediğine; ayrıca tartışmanın bağımsız milli ekonomiler arasında varolan seyrek iktisadi ilişkileri bütünleşme olarak gören argümanlar içerdiğine dikkat çekmektedir.

Balassa (1994: 126), bütünleşme süreci ve gerçekleşme düzeyi biçiminde bir ayrım yapmakta; süreç olarak, farklı ulus devletlerine ait iktsadi birimler arasında ayrımların kaldırılmasını kapsayan bütünleşme gerçekleşme düzeyi olarak, ulusal ekonomiler arasındaki çeşitli ayrım formlarının yok edilme düzeyini temsil etmektedir..

Kindleberger (1970), iktisadi bütünleşmeyi üretim faktörlerinin fiyatlarının eşitlenmesi olarak tanımlamaktadır. J. Tinbergen ise Balassa'tan farklı olarak (1965: 3) "uluslararası iktisadi bütünleşme, uluslararası ekonomik iş birliğinin optimum hale getirilmesidir" ifadesini kullanmaktadır (aktaran: Bayraktutan, 2013: 8).

Myrdal (1959: 11) bütünleşme kavramının kapsamını geniş tutarak, bütünleşmenin iktisat dışında siyasal bilimler, sosyoloji ve toplumsal psikolojinin de konusu olan karmaşık bir olgu olduğuna değinmiştir. Bütünleşme sonucu olarak, bölgeler ve üye ülkeler arasında ticaret ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı yanında, sosyal sınıflar

ve üyeler arasında fırsat eşitliğinin sağlanmasının da gerçekleşmiş olması gerektiğini belirtmiştir. Başka bir ifadeyle, bireylerin serbest şekilde iş ve yaşam koşullarını seçebilmesini engelleyen toplumsal katılıklar yok edilmediği; ücretler ırksal, sosyal ve kültürel farklar gözetilmeksizin eşit olmadığı takdirde ekonomik bütünleşme söz konusu olmamaktadır. Hoffman ise bütünleşmeyi sadece uluslararası ticaret yönüyle ele alarak tanımlamaktadır (aktaran: Viner, 2014: 167): "İktisadi bütünleşme, malların serbest dolaşımını engelleyen miktar kısıtlamalarının, ödemelerin akışına konan engellerin, nihai olarak tüm tarifelerin kalıcı biçimde ortadan kaldırıldığı geniş bir tek pazarın kurulmasıdır."

Lipsey (1978: 37), Balassa'ın (1978: 12-31) çalışmasının bütünleşme için genel bir tanım oluşturmanın ne kadar zor olduğunu gösterdiğini; tek ve genel bir tanımın uygun olmayacağı yanında, tanım sorunsalı ile bütünleşmenin gerçekleşmesi için gereken uygun araçların belirlenmesi sorunsalının ayrılması gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanında düşüncesini şu örnekle açmaktadır: "ABD ve Kanada gibi başlıca piyasa ekonomileri için ticaret ve üretim faktörlerinin bütünleşmesi en önemli hedef iken, Fransa ve Birleşik Krallık gibi karma ekonomilerde bölgesel uzmanlaşmanın faydalarından yararlanmak için önemli miktarda politika bütünleşmesi gereklidir."

Molle (2006: 9) "iktisadi bütünleşme" kavramının statik ve dinamik ayrımıyla değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Dinamik anlamda bütünleşme, üye devletler arasındaki iktisadi sınırların aşamalı olarak kaldırılması iken, statik anlamda daha geniş bir iktisadi bölgenin ulusal bileşenlerinin tek bir varlık olarak birlikte işlev göstermesidir. Ayrıca Molle (2006: 120) döviz kısıtlamaları, ayrımcı vergi tedbirleri gibi uygulamaların kaldırılmasını "negatif bütünleşme"; banka kredileri, ödemeler vb. ihtiyati düzenlemeler gibi organizasyon ve işleyişi yöneten, kuralları koordine eden ve uyumlaştıran uygulamaları ise "pozitif bütünleşme" olarak nitelendirmektedir.

Bayraktutan (2013: 11), "uluslararası ekonomik etkileşimler çerçevesinde, birden çok bağımsız ülke ekonomisinin tek bir bütün halinde bir araya getirilme süreci" olarak ifade ettiği iktisadi bütünleşme teriminin tanımında üç önemli unsura dikkat çekmiştir. "Uluslararası ekonomik etkileşim", mal, hizmet, üretim faktörleri hareketleri ve politika

uyumlaştırmasının önemini belirtirken, "birden çok bağımsız ekonomi" iktisadi bütünleşmenin, birden fazla bağımsız ekonomiyi kapsadığını; "bütün haline gelme süreci" ise, iktisadi bütünleşmenin kademeli bir şekilde gelişen bir olgu olduğunu göstermektedir. Aşağıda, bütünleşmenin farklı biçimleri ele alınacaktır.

1.3.2. İktisadi Bütünleşme Biçimleri

İktisadi bütünleşmenin genel ve tek bir biçiminin bulunduğundan söz etmek mümkün değildir. Bütünleşmede nihai amaç tam ekonomik birlik olmasına rağmen coğrafi, siyasi, ekonomik nedenler ve mevcut koşullar bütünleşmeyi bir süreç haline getirmektedir. Bu bağlamda iktisatçılar genel anlamda birbirine benzer şekilde bu sürecin aşamalarını belirlerken iki temel yaklaşım söz konusudur. İlki coğrafi alan yaklaşımına sahipken, ikincisi ekonomiler arası etkileşimin serbestleşme düzeyine bakmaktadır.

1.3.2.1. Coğrafi Ölçek Bağlamında İktisadi Bütünleşme Biçimleri

Machlup (1977: 14), Balassa'nın iktisadi bütünleşmeyi farklı ulusların bir grup ya da blok oluşturması ile sınırlandırdığını belirtmiş; bu sınırlandırmanın önemsiz ve iktisadi olmadığına dikkat çekerek eleştirmiştir. Eleştirisinin devamında ise Machlup coğrafi anlamda bütünleşmeyi, ulusal bütünleşme, uluslararası bütünleşme ve küresel bütünleşme olmak üzere üç kategoriye ayırmıştır. Bayraktutan (2013: 12) benzer bir ayrım yapmış ve tanımlamıştır:

i. Ulusal bütünleşme, aynı ülke sınırları içerisindeki farklı kent, bölge gibi yerleşim alanlarının bütünleşmesi anlamını taşımaktadır.
ii. Uluslararası bütünleşme, belli coğrafi alan içerisindeki farklı ülkelerin bütünleşmesini ifade etmektedir. Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Alanı vb. örnekler bu kategoride yer almaktadır.
iii. Küresel bütünleşme, belli bir coğrafi bölge ile sınırlı tutulmaksızın, bütün ülkelerin katılımına açık biçimde gerçekleşen dünya ölçeğinde bir iktisadi bütünleşme anlamına gelmektedir.

Myrdal (1956: 3-4) da benzer şekilde, bütünleşme sürecini ulusal, bölgesel ve küresel olmak üzere üç aşamaya ayırmaktadır. Bölgesel veya küresel bütünleşmeden önce her ülkenin kendi sınırları içinde bütünleşme sağlanmasının gerekliği üzerinde durmaktadır.

1.3.2.2. Bütünleşme Süreci Bağlamında Bütünleşme Biçimleri

İktisadi bütünleşme biçimleri, ticaretin serbestlik düzeyi, taraflar arasındaki politika uyumlaştırmaları ve ulus-üstü kurumların teşekkülü gibi farklı unsurlar bakımından aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır (Bayraktutan: 2013: 13):

i. Tercihli Tarife Düzenlemeleri (TTD): Taraf ülkeler arasında, ticareti etkileyen tarifelerin azaltılmasını içerir. TTD, taraf ülkelerin üçüncü ülkelerle gerçekleştirdikleri ticari faaliyetler için herhangi bir kısıtlama getirmemekte; kendi tercihleri doğrultusunda tarife ve kota belirleme serbestîsi sağlamaktadır. Ancak bu gibi düzenlemeler Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeleri arasında uygulanamamaktadır. En çok kayırılan ülke (most-favoured-nation) kaidesince, diğer DTÖ üyelerinin dezavantaja sahip olacağı bir uygulama, kuralın dışına çıkmaktır (WTO, 2017). Buna karşılık DTÖ, gelişmekte olan ülkelere karşı belirli tavizler ve ticaretinin adil şekilde yapılmadığı düşünülen mallar için tarifelerin arttırılması gibi bazı istisnalara müsaade etmektedir.

ii. Serbest Ticaret Alanı (STA): Katılımcı ülkeler arasında tarifelerin ve tarife dışı engellerin kaldırıldığı, üçüncü ülkelere karşı her bir katılımcının kendi belirlediği tarife ve tarife dışı engelleri uygulayabildiği bütünleşmelerdir. Üçüncü ülkelere karşı ortak ticaret engellerinin bulunmaması, serbest ticaret alanı açısından birtakım sorunlara yol açabilmektedir. Alana dâhil her ülkenin farklı gümrük tarifeleri uygulaması, tarifenin daha düşük olduğu ülkeler üzerinden ithalata neden olacaktır. Bu yolla alana giren malların, tarifelerin yüksek olduğu ülkelere geçişi sağlanacak ve sonuç olarak ticaret normal kanalından sapacaktır. Ticaret sapmalarını önlemenin bir yolu olarak, ithal malların üretim yerini belirten menşe belgeleri düzenlenmektedir (Robson, 1998: 28). Serbest ticaret alanlarına, 1960'larda kurulan Avrupa Serbest Ticaret Alanı (European Free Trade Area- EFTA) ve Latin Amerika Serbest Ticaret Alanı (LAFTA) örnek gösterilebilir.

iii. Gümrük Birliği (GB): Üyeler arasında her türlü dış ticaret engellerinin kaldırılmasını, üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarifenin belirlenmesini ve gümrük gelirlerinin üzerinde, uzlaşılan bir yöntem ile üyeler arasında paylaşılmasını öngören bir bütünleşme biçimidir (Viner, 2014: 5). Gümrük birliğinde üyeler arasında mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı söz konusu iken, üretim faktörleri için bu durum geçerli değildir. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Roma Anlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı kararları, gümrük birliğine dair düzenlemeleri içermektedir (Karluk, 2009: 260). Uluslararası Adalet Divanı'nın kararlarında, GATT'ın Madde XXIV/8 ve Roma Anlaşması'nın 9. Maddesindeki tanımdan farklı olarak, gümrük vergilerinin taraf ülkeler arasında paylaşılması belirtilmektedir. Gümrük birliğinin ilk örneği, 1834 yılında Prusya'da gerçekleştirilen Alman Gümrük Birliği'dir (Bayraktutan, 2013: 17). Prusya ile 1828'de başlayan gümrük birliği süreci, 1834'te on sekiz Alman eyaleti ve 1870'te Hansa şehirleri hariç bütün Almanya'yı kapsamış; 1871'de Almanya'da siyasal bütünlüğü sağlamıştır. ABD ve İtalya'daki Kuzey-Güney bütünleşmesi, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un katılımıyla gerçekleşen Benelux, gümrük birliğinin diğer örneklerdir. Gümrük birliğinin uygulamada en önemli örneği olan Avrupa Ekonomik Topluluğu, Roma Anlaşması'na dayanmaktadır.

iv. Ortak Pazar (OP): Gümrük birliğinin sağlanması yanında, üyeler arasında üretim faktörlerinin dolaşımının serbestlik kazandığı bütünleşme biçimidir (Bayraktutan, 2015: 179).

v. Ekonomik Birlik (EB): Önceki aşamalardaki düzenlemelerin tümünü kapsamakla birlikte iktisadi, sosyal, mali vb. politikaların uyumlaştırıldığı ve uluslar-üstü kurumların oluşturulduğu bütünleşme biçimidir. Uyumlaştırılması düşünülen politikaların bir kısmı taraf ülkelerin yapısal sorunları, bir kısmı makro-iktisadi politikalar, diğer bir kısmı ise üyeler tarafından alınması ve uygulanması gereken tedbirler ile ilgilidir (Ertürk, 2010: 143). Ulaştırma politikaları, piyasa aksaklıkları, ticaret engellerinin kaldırılması birinci kısımda; mali, parasal ve ödemeler dengesi sorunları ilintili düzenlemeler ikinci kısımda; bütünleşen ekonomilerin farklılıklarını ortak bir yaklaşımla giderecek düzenleme, kurum ve mekanizmaların oluşturulması son kısımda değerlendirilebilir (Bayraktutan, 2013: 18). Ekonomik birlik aşaması için

verilebilecek en belirgin örnek, Maastricht Anlaşması'ndan sonraki süreçte parasal, sosyal ve mali politikaların uyumlaştırılmasını sağlayan Avrupa Birliği'dir.

vi. Parasal Birlik (PB): Yakın iktisadi etkileşim içerisindeki ülkelerin, ulusal paralarını sabit bir kurdan birbirlerine bağladığı, sürecin gelişimine göre ortak para biriminin benimsendiği ve tek bir merkez bankasının kurulduğu bütünleşme biçimidir. 1979 yılında Avrupa Para Birimi (ECU) üzerine inşa edilen Avrupa Para Sistemi, 1990'lı yıllarda üç aşamalı bir planla geliştirilerek Avrupa Merkez Bankası kurulmuştur. 1999 yılında ortak para birimi olan EURO, ECU yerine kaydi para olarak kullanılmaya başlanmış; 2002 yılında ise, nakdi olarak parasal birliğe katılan AB ülkelerinde para birimlerinin yerini almıştır. AB üyeliğinin doğrudan bir sonucu olmayan parasal birliğe geçiş için yakınlaşma kriterlerine uygunluk koşulu aranmaktadır. 2018 yılı başında, 28 AB üyesinden 19'u para birliğe (Euro alanı) katılmış durumdadır.

vii. Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB): Ekonomik birlik ve parasal birliğin niteliklerini kapsayan bütünleşme biçimidir. Parasal birlik ticari ve siyasi yakınlığı olan ekonomiler arasında bir bütünleşme sürecinden bağımsız şekilde gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla ekonomik ve parasal birlik, ekonomik birliğin parasal birlikle geliştirilmesi sonucunda ayrı bir bütünleşme biçimi olarak oluşabilmektedir. Bayraktutan (2013: 20) Avrupa deneyimi ile örneklendirerek, ekonomik birlikleri ve parasal birlikleri önce ayrı birer bütünleşme biçimi şeklinde değerlendirmekte; sonra ikisinin birlikte sağlandığı tek bir bütünleşme biçimi olarak ekonomik parasal birlik üzerinde durmaktadır. Buna göre ekonomik birlik, ekonominin reel yönüne bakmaktayken, parasal birlik ortak parasal düzenlemelerle ilgilenmekte; ekonomik ve parasal birlik ise, reel ve parasal bütünleşmenin birlikteliğini ifade etmektedir.

viii. Tam İktisadi Bütünleşme (TİB): Ülke, bölge ve milliyet gibi ayrımların iktisadi işleyişi etkilemediği ve bütünleşen alanda tek piyasanın kuralları ve işleyişinin geçerli olduğu; politika karar yapımının uluslar-üstü düzeyde olduğu, siyasal bütünleşmenin sağlanmasından önceki bütünleşme biçimidir.

Bütünleşmenin ilk aşamalarında ticaret üzerindeki tarife, miktar kısıtlamaları gibi uygulamalar kaldırılmaktayken, bütünleşme düzeyi ilerledikçe üyeler arası işbirliği ve

politika uyumu gelişmektedir. Tam iktisadi bütünleşme düzeyine gelindiğinde ise, politikalar tamamen uluslar-üstü mekanizmalar tarafından belirlenmektedir.

1.3.3. İktisadi Bütünleşmenin Etkileri

İktisadi bütünleşmenin arzulanırlığı, tüm iktisadi faaliyetlerin nihai amacı olan, refaha katkı potansiyeline göre belirlenmektedir. Balassa (1994: 132-133), bütünleşme durumunda refahın, üretilen mal miktarının değişiminden; yerli ve yabancı mallar arasındaki ayrımcılığın düzeyinden; gelirin farklı ülkeler arasında yeniden dağılımından ve son olarak ülkelerin kendi içerisindeki gelir dağılımından etkilendiğini vurgulamıştır. Toplam üretilen mal miktarındaki değişim ve bütünleşme içinde-dışında üretilen malların dağılımı, potansiyel refah ve kaynak kullanımıyla ilintiliyken, diğer nedenler gelirin yeniden dağılımıyla ilintilidir. Robson (1998: 17), bütünleşmenin etkilerini, yani kazanç ve kayıplarını etkileyen faktörleri şu şekilde sıralamıştır: kaynakların tahsisi ve uluslararası uzmanlaşma, ölçek ekonomilerinden faydalanma, ticaret hadleri, faktörlerin verimliliği, kar marjları, büyüme oranı ve gelir dağılımı.

İktisadi bütünleşmenin etkileri, bütünleşmeye taraf olan ülkelere ve üçüncü ülkelere olmak üzere iki ayrı şekilde ele alınmaktadır. Olumlu ve olumsuz etkileri ile bütünleşme olgusu, öncelikle taraf ülkeler açısından, ardından taraf olmayan ülkeler açısından değerlendirilecektir.

İktisadi bütünleşmenin taraf ülkelerde ilk somut etkisi, Viner'ın (1950) "ticaret yaratıcı etki" olarak tanımladığı, bütünleşme bölgesindeki ticaret engellerinin kaldırılması sonucunda ticaret hacmindeki artıştır. Bütünleşme öncesinde ticaret üzerindeki engel ve kısıtların fazlalığına bağlı olarak, bütünleşme sonrasında bölge-içi ticarette bir artış gerçekleşecektir.

Ulusal bir piyasanın yerini birleşik, geniş bir piyasanın alması içsel ekonomiler vasıtasıyla dinamik etkiler meydana getirmektedir (Bayraktutan, 2013: 23). Birlik içinde dış ticaret engellerinin kaldırılması, verimliliği düşük ulusal işletmeleri dış piyasa rekabetiyle yüzleştirmektedir. Verimliliği düşük, rekabetçi olamayan üreticilerin endüstriyi terk etmesi sonucunda kaynakların optimal tahsisine olanak sağlanmaktadır

(Seyidoğlu, 2009:237). Ayrıca büyük ölçekli üretimden kaynaklanan, stoklarda azalma, teknolojik ilerleme, birim maliyetlerde azalma, yatırımlarda artış gibi olumlu gelişmeler sonucunda reel gelir ve refah artmaktadır.

Bütünleşmenin taraf ülkelere olumlu etkilerinin yanında birtakım olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bu sorunların başında kutuplaşma gelmektedir. Kutuplaşma, gerekli tedbirler alınmadığı takdirde bütünleşme sürecinin sonunu getirebilir (Ertürk, 2010: 161). Tazmin mekanizması, tarife seviyesi ve tercihli uygulamalar gibi tedbirlerle kutuplaşma, tamamen önlenemese dahi azaltılabilir.

Ortak Gümrük tarifeleri gibi bütünleşme uygulamaları sonucunda bölge-dışı düşük maliyetli üretimin avantajını kaybetmesi, ticaretin bölge-içi üreticilere doğru sapmasına neden olmaktadır (Viner, 2014: 60). Kaynakların etkin dağılımını engelleyen bu etki refahı azaltmaktadır.

İktisadi bütünleşmenin, bölge-dışı ülkelerde, coğrafi ve iktisadi yakınlıklarına bağlı olarak olumlu ya da olumsuz etkileri görülmektedir. Olumlu etkiler, genellikle bütünleşmenin taraf ülkelere sağladığı dinamik etkilerden kaynaklanmaktadır (Bayraktutan, 2013: 24). Bu etkiler yoluyla büyümenin hızlanması, gelir ve talepte artış sağlamaktadır. Artan talebin bir bölümü bölge-dışına yansıyacak ve ölçek ekonomilerinden yararlanma imkanı sağlayacaktır.

Bütünleşen bölgede ortak tarife uygulaması sonucunda dış ticaret işlemleri sadeleşecek ve işlem maliyetleri azalacaktır. Bürokratik işlemlerin azaltılması ve basitleştirilmesi, bölge-dışı ülkeler için maliyetlerin azalmasını sağlamaktadır (Karluk, 2009: 293).

Bütünleşmeye taraf olmayan ülkelerde, olumlu etkilere oranla, olumsuz etkilerin daha fazla olması beklenmektedir. Ortak tarife, bölge-dışı ülkelerden ithalatın maliyetini arttırarak ticareti saptırabilir (Bayraktutan, 2013: 25). Bütünleşme sonrasında ticaretin bölge içine sapma boyutu, bütünleşen ülkelerin büyüklüğüne ve otarşi düzeyine bağlıdır. Yeterince büyük olmayan, dışa bağımlılığı fazla olan ülkelerin bütünleşmesi ticaretin yönünün değişiminde çok büyük etki oluşturmayacaktır. Ayrıca, ticaret yön değiştirse

bile, bölge içinde üretimin verimliliğinin ve büyüme hızının artması, geliri yükseltir. Artan gelir, bölge-dışı ülkelerin mallarına olan talebi arttırarak ticaret saptırıcı etkiyi telafi edebilir.

1.4. BÜTÜNLEŞME VE KUTUPLAŞMA

İktisadi bütünleşmelerde, ülkeler veya bölgeler arasında eşitsizliklerin varlığı, seyri ve nedenleri üzerinde çalışmalar gerçekleştirilmiş ve farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Ertürk (2010: 160), kutuplaşmanın GOÜ arasında gerçekleştirilen iktisadi bütünleşmelerin genel sorunu olduğunu belirtmektedir. Bütünleşmenin faydalarının belirli ülkelerde daha fazla hissedilmesi, bütünleşme sürecini olumsuz etkilemekte; hatta dağılmaya gerekçe olmaktadır. Nitekim Doğu Afrika Birliği'nde iktisadi faaliyetlerin büyük bir kısmının Kenya'da toplanması sonucunda, Birlik 1977'de dağılmıştır. Merkezi Amerika Ortak Pazarı'nda benzer durum El Salvador ve Guatemala için söz konusu olmuş ve Honduras birlikten ayrılma kararı almıştır. LAFTA'da Arjantin, Brezilya ve Meksika'nın iktisadi faaliyetlerin önemli kısmını cezbetmesi, ülkeler arasında yeni müzakerelerin başlamasına neden olmuş ve Andean Paktı oluşmuştur.

Myrdal (1956: 1-4) uluslararası iktisadi bütünleşmenin başarısız olma nedenlerine dikkat çekmiş; en önemli nedenin ülkeler arasındaki gelir düzeyi farklıkları olduğunu ifade etmiştir. GÜ ve GOÜ arasındaki iktisadi faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan geri itme etkisi, tazmin mekanizmalarıyla giderilmediği takdirde kutuplaşma sorunu ile karşılaşılmaktadır. Bu duruma, CARICOM'da nispeten gelişmişlik farkları olan ülkeler arasında gözlenen kutuplaşma ve buna bağlı olarak Doğu Karayip Ortak Pazarı'nın kurulması örnek olarak gösterilebilir.

Bayraktutan (2015: 196), iktisadi bütünleşmenin bir defalık olarak ortaya çıkan statik etkileri yanında dinamik etkilerinin önemini vurgulamaktadır. Taraf ülkelerin iktisadi yapılarında, üretim kapasitesi ve kaynak verimliliklerinde değişikler meydana getiren dinamik etkiler şunlardır:

i. Üretimi artıran ölçek ekonomileri,
ii. Karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı uzmanlaşma ve sonucunda üretim artışı

iii. Bütünleşen alanda artan rekabetten kaynaklanan etkinlik artışı
iv. Bütünleşen alanda daha büyük yerli ve yabancı yatırım düzeyine imkan sağlayacak olan geniş bir piyasa,
v. Taraf ülkelerin üçüncü ülkelerle olan ticaret hadlerine iyileşmeler,
vi. Piyasa genişlemesinin teknolojinin daha hızlı gelişmesine olanak sağlaması,
vii. Risk faktörü olarak uluslararası ticaret akımlarını olumsuz etkileyen belirsizliğin azalması.

Dinamik etkiler sonuçları bakımından yalnızca olumlu olarak gerçekleşmemekte; bölgesel dengesizliklerin artması, sermaye, emek gibi faktörlerin hareket yönüne bağlı olumsuz sonuçlar da görülebilmektedir.

Alam (2000: 74-82), sermaye hareketleri, işgücü göçü, serbest ticaret ve demografik değişimler yoluyla farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasındaki bütünleşmelerin kutuplaşma doğuracağını belirtmiştir. GÜ ve GOÜ'ler bütünleştiğinde, birinci gruptakilerin sermaye ve teknoloji yoğun imalat sanayi ürünlerinde; GOÜ'lerin ise, birincil malların üretiminde uzmanlaştıkları gözlenmektedir. Bu işbölümü, gelişmiş ülkelere GOÜ'lerden daha yüksek büyüme performansı sağlamaktadır. Yalnızca ne zaman, ne hızda, ne ölçüde ve kiminle bütünleşeceğine karar verme yetisine sahip GOÜ'ler, bütünleşmenin meydana getirdiği farklılaşma etkilerine dayanabilecektir.

Uluslararası yatırımlara yönelik engellerin azaltılması/kaldırılması, yabancı firmaların çoğunlukla ticaret, madencilik ve ulaştırma gibi alanlarda GOÜ piyasasına girmesini teşvik etmektedir. Bu bağlamda yabancı firmalar üç avantaja sahip olmaktadır. Bunlar, daha etkin sermaye piyasasına sahip olan kendi ülkelerinden daha az maliyetlerle fon sağlayabilmeleri; daha iyi yönetim ve muhasebe pratiğine sahip olmaları; küresel piyasalara daha fazla erişim imkânı kazanmalarıdır. Böylece uzun dönemde yabancı firmalar, yerli firmaların yerini alacaktır (Alam, 2000: 80).

İktisadi bütünleşme demografik değişimler açısından ele alındığında, doğum oranının GÜ'lerde düşük ve GOÜ'lerde yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle, GOÜ'lerdeki yabancı firmaların işgücü maliyetleri düşük olmaktadır. Aynı zamanda kadınların işgücüne katılımı, kişi başına gelirin artması, artan kentleşme, zorunlu

öğretim ve gelirin daha eşit dağılması gibi faktörler dolayısıyla GÜ'lerde doğum oranları sürekli olarak düşmektedir. GOÜ'lerde ise artan nüfusun toprak üzerindeki baskısı, ücretlerdeki düşüş, büyümenin önündeki engeller olmaktadır (Alam, 2000: 82).

Gelişen bölgede başlayan iktisadi canlılık dolayısıyla iş imkanları artmakta ve ücretler yükselmektedir. Yaşam standartlarının yükselmesi, çevre bölgelerdeki işgücünü kendine çekecektir. Yaşadığı çevre bölgeyi kendileri için elverişli görmeyen, girişimci ruha sahip, yüksek öğrenimli gençler başta olmak üzere, kalifiye elemanlar ilk göç edenlerdir. Bu durum çevre bölgenin gelişme potansiyelini kaybetmesine yol açmakta; göç eden kişilerin üretime katkılarının yok olması ve azalan tüketimin uyardığı çarpan etkisi nedeniyle bölgenin gelirinde düşüşe neden olmaktadır. Ayrıca çevre bölgelerin gelişen bölgelerle ticareti, düşük kaliteli ve görece daha maliyetli olan geleneksel üretim faaliyetlerini köreltecektir (Dinler, 2014: 124). Kısa vadede ticaretin çevre bölgelerin aleyhine sonuçlanacağı; uzun vadede gelişen bölgedeki faaliyetlerin diğer bölgelere de yayılarak eşitsizliği azaltacağı beklenmektedir.

İktisadi bütünleşme ve kutuplaşma kavramlarının ele alınmasının ardından, İkinci Bölüm'de farklı gelir düzeylerinden üyeleri bulunan Avrupa Birliği, kuruluşu, genişlemesi, ortak ve bölgesel politikaları bağlamında değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞMESİ

Avrupa Birliği (AB), Avrupa bütünleşmesinin 1 Kasım 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması'ndan itibaren kullanılan adıdır. Teorik tartışmalar için farklı bütünleşme biçimlerini içeren ve tam iktisadi bütünleşme aşamasına en yakın deneyim olan AB'nin tarihsel gelişim süreci, genişlemeleri ve ortak politikaları bu bölümde incelenecektir.

2.1. AVRUPA'DA BÜTÜNLEŞME DÜŞÜNCESİ VE GELİŞİMİ

Avrupa için bütünleşme telkinlerini Eski Yunan'a ve Roma'ya kadar taşımak mümkün olsa da, birleşik Avrupa düşüncesinin canlanmaya başladığı dönem Orta Çağ'dır. Ancak XIV. yüzyıla kadar Avrupa kavramı kullanılmamıştır. Orta Çağ'da söz edilen birlik ise, daha çok dinsel içerikli (Hıristiyanların birliği) olmuştur (Akdemir ve Genç, 2011: 1-2).

I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte birçok filozof ve din adamı, Avrupa'da yaşanan savaşların son bulması için birleşme yönünde birtakım görüş ve fikirler ortaya atmıştır. 1848'de Brüksel'de, 1849'da Paris'te, 1850'de Frankfurt ve 1851'de Londra'da düzenlenen "Avrupa Birleşik Devletleri" konferanslarının Paris ayağında Hugo, Avrupa ülkeleri arasındaki bir savaşın Boston ve Philadelphia arasındaki bir savaş kadar saçma olacağını belirtmiş (Dedeoğlu, 2003: 33); 1 Mart 1871 yılında Fransız Ulusal Meclisi'nde ise, Avrupa'nın geleceği ile ilgili konuşmasında, Avrupa Birleşik Devletleri ifadesini kullanmış ve bunu, vazgeçilmez bir hülya olarak nitelemiştir. (aktaran: Karluk, 2011: 1).

Hugo, Kant, Rousseau gibi düşünürler de, Avrupa'da birlik oluşması fikrini savunmuştur. 1871 yılında Alman-Fransız Savaşı'nın Avrupa'da meydana getirdiği

tahribat üzerine, Charles Sumner, bu sorunun çözümünün "Avrupa Birleşik Devletleri" ile sağlanacağını ileri sürmüştür (aktaran Koçöz, 2012: 89).

1848'de İsviçre'de on üç kantonun birleşmesi ile İsviçre Federasyonu kurulmuş ve federasyon sınırları içerisinde malların ve insanların dolaşımı serbestleştirilmiştir. Viyana Kongresi sonrasında küçük devletlere ve prensliklere ayrılmış Almanya'da, gelişmiş İngiliz sanayii karşısında ulusal üretimi korumak adına kent devletleri ve prenslikler arasında gümrük birliği oluşturulmuştur. Zollverein olarak adlandırılan gümrük birliği mahiyetindeki bu girişim, 1848'de parasal konularda işbirliği ve yasalarda uyum sağlama konusunda başarılı olmuş; 1857'de ise, parasal birlik hedefine ulaşmıştır. Alman siyasal birliği için iktisadi bütünleşme süreci katkı sağlamıştır (Bayraktutan, 2015: 223-224).

Bu döneme ait bir başka bütünleşme girişimi, 1838-1870 yılları arasında gerçekleşen "İtalya Birliği"dir (Bayraktutan, 2013: 93) . İtalyan devletçiklerini bir araya getirmeyi amaçlayan bu birlik, Alman birliğine benzer şekilde milliyetçilik motivasyonuyla ortaya çıkmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yıkım Gasset ve Spengler gibi düşünürleri endişelendirmiş; Avrupa'nın tarih sahnesindeki lider rolünü kaybettiği ve bundan sonra Batı uygarlığının çökeceği düşüncesini doğurmuştur. Bu tür kaygılara rağmen Savaş sonrasında Avrupa'da bütünleşme çabaları hız kazanmıştır. Bunların başında 1919 yılında Cenevre'de kurulan Milletler Cemiyeti ve 1924 yılında oluşan Pan-Avrupa Hareketi gelmektedir. Coudenhove-Kalergi (1982: 105), II. Dünya Savaşından yaklaşık 20 yıl önce Avrupa'nın kuracağı bir birliğin tüm dünya devletlerine örnek olması ile küresel barışın sağlanacağını belirtmiş ve Pan-Avrupa Hareketi'nin öncüsü olmuştur.

Pan-Avrupa düşüncesinin önemli destekçilerinden biri olan Eduart Herriot'un etkisiyle, Belçika ve Lüksemburg arasında ekonomik birlik kurulmuştur. Hollanda'nın da katılımıyla "Benelüks" olarak adlandırılan bu oluşum, Avrupa bütünleşmesinin önemli bir unsurunu oluşturmuştur (Canbolat, 1994: 68).

2.2. AKÇT'DEN AB'YE BÜTÜNLEŞME SÜRECİ

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra Avrupa'da birliğin sağlanması hususundaki düşünceler ivme kazanmıştır. İngiltere Başbakanı Sir Winston Churchill, 1946'da Zürih'te yaptığı konuşmada, Avrupa'nın barışı, güvenliği ve hürriyeti için Almaya ve Fransa'nın öncülüğünde bir tür Avrupa Birleşik Devleti kurulmasını önermiştir (Bayraktutan, 2013: 93). 1947'de Fransa ve İtalya arasında gümrük birliği gündeme gelmiş ama bu konu, aynı dönemde çalışmaları devam eden Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın gölgesinde kalmış ve iki ülke hedeflerine ulaşamamıştır.

Avrupa'yı bütünleşmeye yönlendiren etkenlerden biri de, Marshall Planı'dır (Murat, 2000: 12). ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall tarafından hazırlanan plan, savaştan büyük zararla çıkan Avrupa'nın yeniden inşası için sağlanacak desteği, Avrupa ülkelerinin dayanışma içerisinde olmaları koşuluna bağlamıştır. Böylece Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, 16 Nisan 1948'de kurulmuştur.

Jean Monnet, Almanya-Fransa arasında sürekli çatışma sebebi olan kömür ve çelik kaynaklarının birleştirilmesini ve bu maddelerin üretim ve kullanımının uluslar-üstü bir kuruma bağlı olmasını savunmuş; "Avrupa Federasyonu" kurma deneyimlerinden yola çıkarak Avrupa Kömür Çelik Topluluğu adında uluslar üstü yetkilere sahip bir yapılanma önermiştir (Karluk, 2011: 4). Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından, Monnet'in önerisinden yola çıkılarak hazırlanan ve 9 Mayıs 1950'de açıklanan plana (Schuman Planı) Almanya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg olumlu yaklaşmıştır. 18 Nisan 1951'de Avrupa'da bütünleşmeye giden yolun ilk evresi sayılabilecek Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Paris Anlaşması ile kurulmuştur. Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un imzaladığı bu anlaşma gereği, katılımcı ülkeler arasında kömür ve çelik ticaretinde tüm engeller kaldırılmış; ortak menfaatler etrafında yakınlaşmanın öne çıkarılması amaçlanmıştır. 1-3 Haziran 1955 tarihlerinde kurucu üyelerin katılımıyla gerçekleştirilen Messina Konferansı'nda, taraflar arasında yakınlaşmanın geliştirilmesi benimsenmiş ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun fikri temelleri atılmıştır (El-Agraa, 2011: 25).

1957'de Roma Anlaşması ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. Nükleer enerji araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yürütülmesi, ortak bir nükleer yakıt piyasasının oluşturulması ve denetlenmesi amacıyla kurulan EURATOM, AKÇT'ye benzer şekilde, nükleer enerjinin savaş potansiyeli dolayısıyla bir sınırlama getirmektedir (Watts, 2008: 18).

AET'nin kurulma amacı, kömür ve çelik ticaretinde uygulamaya konulmuş olan bütünleşmenin genişletilerek gümrük birliği oluşturulmasıdır (Dedeoğlu, 2003: 51). Roma Anlaşması kapsamında çeşitli ortak politikalar ve kaynak sağlayıcı kurumlar oluşturulmuştur: Ortak tarım, ulaştırma, rekabet, dış ticaret politikası; istihdam olanaklarının geliştirilmesi adına Avrupa Sosyal Fonu ve topluluğun yeni kaynaklara ulaşabilmesini sağlayacak olan Avrupa Yatırım Bankası, vb.

1965 yılında Brüksel'de imzalanan Füzyon Anlaşması ile üç topluluk (AKÇT-EURATOM- AET) tek bir konsey ve komisyon altında toplanmıştır. Anlaşmanın 1967'de yürürlüğe girmesinden itibaren Avrupa bütünleşmesi, Avrupa Topluluğu (AT) olarak adlandırılmaya başlanmıştır (EU, 2017).

Roma Anlaşması'nın hedefleri arasında yer alan gümrük birliği 1968 yılında altı kurucu üye arasında, 1977 yılında ise sonradan katılan üç üye için gerçekleştirilmiştir. 1969'da Barre tarafından hazırlanan raporda siyasi bütünleşme ve ortak iktisadi, mali politikaların oluşturulması önerilmiştir. 1971'de Werner Raporu, 1980 yılına kadar üç aşamada ekonomik ve parasal birliğe geçişi öngörmüştür. 14 Haziran 1985'te tarife-dışı ticaret engellerinin kaldırılması için önerilerde bulunan ve bu engelleri fiziki engeller, teknik engeller ve mali engeller olmak üzere üçe ayıran Beyaz Rapor yayınlanmıştır (EU, 2017).

Roma Anlaşması'nda değişiklikler içeren, ekonomik ve parasal birlik üzerine vurgu yapan Avrupa Tek Senedi Şubat 1986'da imzalanmıştır. Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Tek Senet ile altı alanda yeni hedefler belirlenmiştir (EU, 2017). Bunlar, malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının önündeki tüm engellerin kaldırılması, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması, çevrenin

korunması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, araştırma ve teknolojik gelişme faaliyetlerin özendirilmesi ile ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesidir.

AT üyesi ülkeler 9-10 Aralık 1991'de Hollanda'nın Maastricht kentinde bir araya gelerek, Tek Senet hedefleri arasında yer alan ekonomik ve parasal birlik yanında, politik birlik, Avrupa vatandaşlığı, ortak güvenlik ve dış politika, sanayi, enerji, haberleşme ve eğitim alanlarında ortak programların temel hedefler olarak belirlendiği "Avrupa Birliği Anlaşmasını" imzalamıştır (Bayraktutan, 2013: 116). Avrupa Topluluğu'nun Avrupa Birliği'ne dönüşümünün gerçekleştirildiği bu zirve, Roma Anlaşması'ndan sonra temel Avrupa kanunlarında yapılan en kapsamlı değişikliği içeren anlaşma ile sonuçlanmıştır. Maastricht Anlaşması olarak da adlandırılan bu anlaşma 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Ekonomik ve parasal birliğe üç aşamada geçilmesi öngörülmüştür. 1990-1993 yılları arası gerçekleşen birinci aşamada sermaye hareketlerinin tam liberalleşmesi, üyelerin maliye ve ekonomi politikalarının yakınsaması amaçlanmıştır. İkinci aşamanın 1 Ocak 1994'te başlayacağı Maastricht Anlaşması'nda belirtilmiştir. Bir geçiş dönemi olan bu aşamada, ulusal ekonomilerin ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşaması olan ortak paraya geçiş sürecine hazırlanması amaçlanmıştır. Ayrıca ikinci aşamada Avrupa Para Enstitüsü kurulmuş ve parasal birliğin tamamlanmasının ardından bu kurumun Avrupa Merkez Bankasına dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. 1999 yılında başlayan üçüncü aşamada ise Avrupa Merkez Bankası kurulmuş, ulusal para birimlerinin dönüşüm oranları belirlenmiş ve Avrupa Para Birimi (ECU), 1 ECU= 1 EURO şeklinde dönüştürülerek, Temmuz 2002 itibariyle ekonomik ve parasal birliğe katılan üyelerin yalnızca Euro kullanması kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda üyelerin üçüncü aşamaya geçişi için gerekli kriterler de anlaşmada tespit edilmiştir.

1 Ocak 1999 itibariyle Avrupa'da yeni bir dönem başlamıştır. Birliğe üye on beş ülkeden, on biri yakınlaşma kriterlerine uyum sağlayarak ortak para birimi olan Euro'ya geçiş gerçekleşmiştir. 2001 yılında Yunanistan da Euro alanına dâhil olmuştur (EU, 2017). 2017 sonu itibariyle AB'ye üye 28 ülkeden yakınlaşma kriterlerini sağlayarak ekonomik ve parasal birliğe dâhil olan üye ülke sayısı 19'dur.

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GENİŞLEME

Zamanla AB haline gelecek iktisadi bütünleşme girişimi altı kuru ülke ile başlamış; üye sayısı yedi ayrı genişleme sonunda 28'e ulaşmıştır.

i. Birinci Genişleme: Roma Antlaşması'nın sonradan üye kabulünü ilişkin düzenlemeleri çerçevesinde ilk üyelik başvurusu 1961'de İngiltere tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak dönemin Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle, İngiltere'nin başvurusunu, ABD'nin güdümünde olması ve ortak tarım politikasını yönlendirebileceği düşüncesi ile veto etmiştir (Kaiser, 2004: 15).

İngiltere ikinci başvurusunu 11 Mayıs 1967'de yapmıştır. Aynı yıl İngiltere ile yakın iktisadi ilişkilerde bulunan Danimarka, İrlanda ve Norveç de üyelik başvurusunda bulunmuştur (Dinan, 2008: 181). De Gaulle, 27 Kasım 1967'de, başvuruları veto etmediğini açıklasa da, İngiltere'nin üyeliğini, bu ülkenin AET'ye katılmasının yapısal bir değişime neden olacağı ve AET'nin tamamen bir serbest ticaret alanına dönüşeceği gerekçesiyle reddetmiştir (aktaran Dura ve Atik, 2003: 207).

İngiltere ile AET arasındaki müzakereler 30 Haziran 1970'te tekrar başlamış ve 22 Ocak 1972'de İngiltere ile Katılım Anlaşması imzalanmıştır. İrlanda, Danimarka ve Norveç ile de benzer anlaşmalar yapılmıştır. Fakat İsveç'ten bağımsızlığını ilan etmiş Norveç'te, bir bağımlılık durumuna kuşkuyla yaklaşılmasından dolayı referandumda "hayır" oyları çoğunlukta gerçekleşmiş ve Norveç'in AET'ye katılmamasına neden olmuştur (Karluk, 2011: 87). Böylece İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren Katılım Anlaşması ile AET'ye üye ülke sayısı dokuza yükselmiştir.

ii. İkinci Genişleme: Yunanistan, AET ile Haziran 1961'de ortaklık anlaşması imzalamış; ancak Nisan 1967'de ve Temmuz 1974'e kadar devam eden askeri darbe süresince ilişkiler askıya alınmıştır. Demokrasiye geçiş süreci sonrasında Atina'da imzalanan ortaklık anlaşması tekrar yürürlüğe konmuştur. Yunanistan, anlaşmanın öngördüğü tarihten daha önce, 12 Haziran 1975'te tam üyelik başvurusunda bulunmuş; hazırlanan Komisyon görüşü, kişi başına gelir düzeyi AT ortalamasının %25'inden düşük olan Yunanistan için, iktisadi gerekçelere dayanarak olumsuz olmuştur.

Sonrasında Konsey, siyasi nedenlerle olumlu karar beyan etmiş; 28 Haziran 1979'da tam üyelik anlaşması imzalamış ve yaklaşık iki yıl sonra yürürlüğe girmesiyle Yunanistan 1 Ocak 1981 yılında topluluğa tam üye olmuştur (EU, 2017).

iii. Üçüncü Genişleme: İspanya ve Portekiz için AT, demokrasinin sağlamlaşması ve iktisadi kalkınma adına bir fırsat olarak görülmüştür (Lelieveldt and Princen, 2011: 15). Ancak Komisyon, bu ülkelerdeki yapısal zayıflıklara dikkat çekmiştir. Portekiz'in işgücünün büyük bölümünün tarımda istihdam edilmesi, GSYİH'sının Topluluk hasılasının %1'i kadar olması nedeniyle yapısal zayıflıklara dikkat çekmiş; AT ile Portekiz arasında yeniden yapılanmanın sağlanması adına bir ortaklık oluşturulmuştur. Bu bağlamda AT, Portekiz'e 275 milyon ECU tutarında bir maddi yardım yapmıştır (Preston, 1997: 70-71). Portekiz, 1977'de üyelik başvurusunda bulunmuş; 1985 yılında katılım anlaşması imzalanmış; nihai olarak 1 Ocak 1986 tarihinde tam üye olmuştur. Ayrıca katılım anlaşması ile birlikte Portekiz'e yedi yıllık bir uyum süresi verilmiştir.

İspanya demokratikleşme sürecine girdikten hemen sonra, Haziran 1977 seçimlerinin ardından AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Kasım 1978'de Komisyon olumlu rapor vermiş ve kararını Konsey'e bildirmiş; 5 Şubat 1979'da Brüksel'de müzakereler açılmış; aynı yılın Kasım ayında görüşmeler fiilen başlayabilmiştir (Karluk, 2011: 90). Yedi yıllık bir uyum sürecini içeren katılım Anlaşması 12 Haziran 1985'te imzalanmıştır. 1 Ocak 1986'da İspanya AT'ye tam üye olmuştur.

iv. Dördüncü Genişleme: 1980'lerde Merkezi ve Doğu Avrupa'da başlayan dönüşüm ve Soğuk Savaşın sona ermesi, Avrupa'da daha istikrarsız, güvensiz ve yeni çatışmaların doğmasına uygun bir ortam oluşturmuştur. Bu nedenle, Avusturya ve İsveç gibi tarafsız ülkeler AT üyeliğini siyasi açıdan önemli görmüştür (Bieler, 2003: 122). 2 Mayıs 1992'de AT ile Avrupa Serbest Ticaret Alanı (EFTA) üyeleri arasında kapsamlı bir yakınlaşma anlaşması imzalanmıştır. Avrupa Ekonomik Alanı olarak anılan bu oluşum, EFTA üyelerinin AB'ye katılım taleplerinin iktisadi gerekçelerinin karşılanması ve hem AB hem de EFTA ülkelerinde, tek pazar faydalarının üretici ve tüketiciye daha fazla yayılmasını amaçlamıştır (Dinan, 2008: 328).

Norveç ve İsviçre yapılan referandumlar sonucunda AB üyeliği aleyhinde karar almış; İsveç'te ise katılımı savunanlar çoğunlukta olmuştur (Breuss, 2003:131). 17 Temmuz 1989'da Avusturya, 1 Temmuz 1991'de İsveç, 18 Mart 1992'de Finlandiya'nın tam üyelik başvuruları ardından, bu ülkeler 1 Ocak 1995 tarihinde tam üye olmuşlardır.

v. Beşinci Genişleme: AB tarihindeki tek seferde en fazla katılımın gerçekleştiği genişleme, 2004 yılında yaşanmış ve üye sayısı 15'ten 25'e çıkmıştır. On ülke ile 16 Nisan 2003'te Atina'da katılım anlaşmaları imzalanmış ve 1 Mayıs 2004 tarihinde Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs, Macaristan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya AB'ye üye olmuşlardır (EU, 2017).

Beşinci genişleme ile birlikte AB'nin yüz ölçümü %25 oranında büyümüş; nüfusu ise %20 oranında artmasına karşın, AB hasılası %5 arttığından kişi başına gelir azalmıştır (Karluk, 2007: 20). Yeni üyeler arasında en yüksek gelire sahip ülkeler, Güney Kıbrıs ve Slovenya iken, en düşük gelirli ülke Letonya'dır. Genişleme öncesinde AB içerisinde en yüksek kişi başına gelire sahip bölge ile en düşük kişi başına gelire sahip bölge arasındaki fark bire beşken, genişlemeden sonra bu oran bire dokuza çıkmıştır.

vi. Altıncı Genişleme: 1995 yılında tam üyelik başvurusunda bulunan Romanya ve Bulgaristan ile müzakereler 15 Şubat 2000 yılında başlatılmıştır. Ülkelerin iktisadi performanslarının, AB ortalamasının altında olmasına rağmen (Dedman, 2001: 168), katılım öncesi finansal destek fonlarıyla kriterleri sağlamaları amaçlanmıştır. Müzakerelerin tamamlanması ve katılım anlaşmasının onaylanmasıyla Romanya ve Bulgaristan 2007 yılında AB'ye katılmıştır.

vii. Yedinci Genişleme: 2003 yılında tam üyelik başvurusunda bulunan Hırvatistan ile 2005 yılında başlayan müzakereler 2011 yılında son bulmuş ve 1 Temmuz 2013 tarihi itibariyle Hırvatistan tam üye statüsü kazanmıştır. Böylece AB üye sayısı 28'e ulaşmıştır.

2004'te Makedonya, 2008'de Karadağ, 2009'da Sırbistan ve Arnavutluk üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Avrupa bütünleşmesine katılımla ilgili 1963 Ankara Anlaşması ile başlayan uzun ilişki tarihine karşın Türkiye ile 2005'te, Makedonya ile 2009'da, Karadağ ile 2012'de başlayan katılım müzakereleri devam etmektedir. Bosna

Hersek ve Kosova ise potansiyel aday statüsündedir. Ayrıca tüm bu genişlemelerin yanında, İngiltere "Brexit" olarak adlandırılan AB'den ayrılma kampanyasını 23 Haziran 2016 tarihinde referanduma götürmüş ve 29 Mart 2019 tarihinde üyeliğin son buldurulması kararı verilmiştir.

2.4. AB ORTAK POLİTİKALARI

Başlangıçtan itibaren taraf ülkeler, çeşitli alanlarda ortak politika uygulama kararı almışlardır. Öncelikle tarım, ticaret, rekabet, ulaştırma alanlarında ortak politikalar oluşturulmuştur. Zamanla yaşanan yapısal değişim ve AB'nin genişlemesi, farklı konularda ortak politikaların gerekliliğini arttırmıştır. Roma Anlaşması'nda temas edilen politikalara ek olarak enerji, sanayi, çevre, istihdam gibi alanlarda da ortak politikalar gerekli görülmüştür.

2.4.1. Ortak Tarım Politikası

AB mal ve hizmet üretimi içindeki payı %1,2 ve istihdam içindeki payı %5 olsa da, tarım AB tarafından önemle ele alınmaktadır. Bütünleşme sürecinin hemen başlarında tarım sektörü üzerinde ortak politika belirlemeye yönelten gerekçeleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Nugent, 2010:353; Bayraktutan, 2013: 98-99)

i. Tarımın iktisadi etkisi, üretim ve istihdamdaki ağırlığından fazladır. Zira birçok sektör (tarım kimyasalları, veteriner ilaçları, tarımsal ekipman, finansal hizmetler vb.), tarımla yakından ilgilidir.

ii. AB OTP yoluyla tarım için en önemli politika oluşturucu ve karar verici konumundadır.

iii. 2015 yılına kadar AB bütçesinin %50'sinden daha fazlası tarım sektörünü finanse etmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle bütçe tartışmalarının odağında tarım sektörüne ayrılan fon yer almaktadır.

iv. Tarımsal alanda daha fazla kurumsal yapılanma ve faaliyet söz konusudur. Üye ülkelerin tarım bakanlarının diğer bakanlardan daha sık toplanması buna örnek gösterilebilir.

v. Tarım, AB içinde en fazla görüş ayrılığı olan sektörlerden biridir. Özellikle, sektörün ne ölçüde ve hangi yollarla korunması gerektiği hususunda yoğun tartışmalar olmaktadır.

vi. II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle Avrupa'da meydana gelen gıda yetersizliği sorununun giderilmesi adına gıda ürünleri piyasasını sübvanse etmek istenmektedir.

vii. Birlik nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan çiftçi ve tarım işçilerinin gelirlerinin fiyat dalgalanmalarından etkilenmektedir.

viii. Ulusların tarım politikaları ve piyasa mekanizmaları arasında farklılıklar bulunmaktadır.

ix. Sanayi sektörünün güçlü olduğu ülkeler ile tarım sektörünün istihdam içerisindeki payının yüksek olduğu ülkeler arasındaki çıkar çatışmaları gözlenmektedir.

En köklü AB politikalarından biri olan Ortak Tarım Politikası 1962 yılında Avrupa Konseyi tarafından hayata geçirilmiştir. Bu politika bağlamında, belirli tarım ürünlerinde ortak piyasa düzenlemeleri, rekabet kuralları, birlik içi ticarete yardımcı olacak bir zaman çizelgesi belirlenmiş; Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu kurulmuştur (EU, 2017).

i. II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle Avrupa'da meydana gelen gıda yetersizliği sorununun giderilmesi adına gıda ürünleri piyasasını sübvanse etmek;

ii. Birlik nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan çiftçi ve tarım işçilerinin gelirlerinin fiyat dalgalanmalarından etkilenmesini önlemek;

iii. Ulusların tarım politikaları ve piyasa mekanizmaları arasındaki farklılıkları gidermek;

iv. Sanayi sektörünün güçlü olduğu ülkeler ile tarım sektörünün istihdam içerisindeki payının yüksek olduğu ülkeler arasındaki çıkar çatışmasını önleme zorunlulukları.

OTP'nin genel çerçevesinin belirlendiği Roma Anlaşması'nda politikanın amaçları 39. Maddede söyle belirtilmiştir (EU, 2017):

i. Teknik ilerlemenin desteklenmesi, tarımsal üretim artışının sağlanması ve başta emek olmak üzere üretim faktörlerinin optimum kullanılması yoluyla tarımsal verimliliğin arttırılması;

ii. Tarım sektöründe çalışan bireylerin gelirlerindeki artış ile kırsal nüfusa daha uygun bir yaşam standardı sağlanması;

iii. Piyasaların dengelenmesi;

iv. Tarımsal ürünlerin arzının güvence altına alınması;

v. Tarım ürünlerinin tüketicilere uygun fiyatlardan ulaştırılması.

Anlaşmada belirtilen amaçlar, taraf ülkelerde sektörel sorunları önleyecek, tarım sektörü üreticileri ve tüketicilerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde biçimlendirilmiştir. OTP, fiyat ve piyasa düzenlemelerinin yanında tarım sektöründe yapısal bir gelişmeyi amaçlamaktadır.

OTP'nin belirtilen amaçlara ulaşması ve politikanın işleyişi açısından gerekli görülen birtakım ilkeler belirlenmiştir. 1962 yılında Konsey tarafından saptanan bu ilkeler şunlardır (Eraktan, 2011: 91, Nugent, 2010: 362):

i. Tek Pazar İlkesi: Tarım ürünlerinin, üye ülkeler arasında serbest dolaşımının sağlanmasıdır. Kota ya da tarife gibi engelleyici uygulamaların olmaması yanında, tarım ürünleri ticaretinin belirli bir döviz kuru üzerinden belirlenen ortak fiyatlarla yapılmasıdır. Ayıca üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamaları da söz konusudur.

ii. Birlik Tercihi İlkesi: Üçüncü ülkelerin ürünleri yerine, Birlik içinde üretilen ürünler tercih edilerek tek pazar ilkesi ile bağıntılı şekilde iç pazarın desteklenmesini amaçlamaktadır. Üçüncü ülkelerin düşük fiyatlı ürünlerinin iç piyasayı etkilememesi adına, Birlik içi ürünlere, ithal ürünlere karşı bir fiyat avantajı sağlanmaya çalışılmıştır.

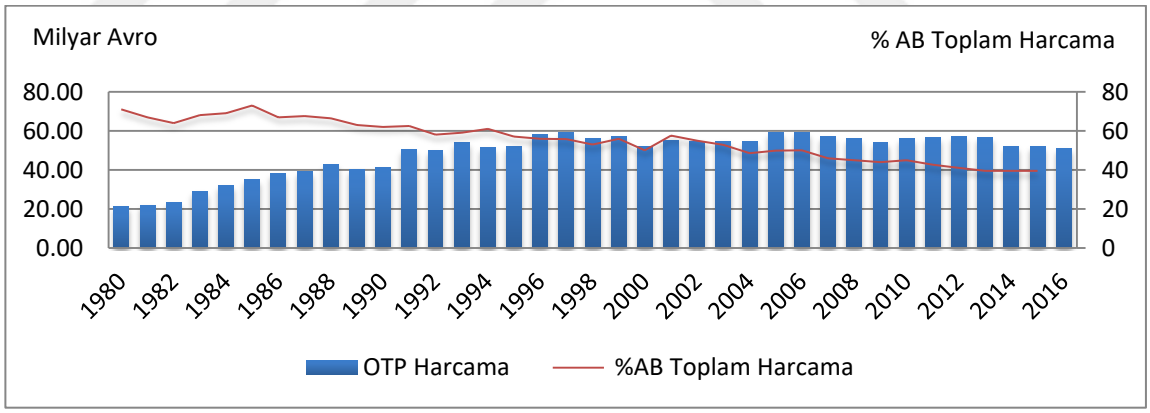
iii. Ortak Mali Sorumluluk İlkesi: OTP kapsamındaki harcamalar üye ülkelerin katılımı ile Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund) olarak adlandırılan ortak bir fondan karşılanmaktadır.

Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (ATYGF), 2007 yılında OTP reformlarıyla revize edilerek Avrupa Tarımsal Garanti Fonu ve Kırsal Kalkınma için

Avrupa Tarımsal Fonu olarak ikiye ayrılmıştır. AB bütçesinden en fazla pay alan fonun önemli bölümü "garanti" kapsamında yapılan müdahale alımları, stok giderleri, veterinerlik harcamaları, tarımsal çevre önlemleri, erken emeklilik, devletler tarafından alınan kredi faizlerinin bir bölümü, Hedef-1 dışındaki bölgelere kırsal kalkınma yardımlarından oluşmaktadır. Fon içerisindeki payı oldukça yaklaşık %7 olan "yönlendirme" harcamaları ise, Hedef-1 bölgelerinde "garanti" bölümünün kapsamında olmayan kırsal kalkınma çalışmaları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir (EC, 2017).

Grafik-1'de OTP kapsamındaki harcamaların miktar olarak 1980-1997 yılları arasında arttırıldığı görülmektedir. AB toplam harcamaları içindeki payı aynı dönemde %73'e kadar çıkmıştır. Ancak AB toplam harcamaları içinde OTP harcamalarının payı 2015 yılı itibariyle %39'a kadar düşmüştür. 2006-2016 döneminde yapılan harcama miktarı ortalama 50-60 milyar euro aralığında seyretmektedir.

Şekil-1: OTP Harcamaları ve Toplam AB Harcamaları İçindeki Payı

Kaynak: EU, 2017

Belirlenen ilkeler OTP'nin işleyişinde çıkabilecek sorunları engellemekte yetersiz kalmıştır. OTP ile tarım ürünlerine fiyat garantisi yanında arz fazlalıklarının Birlik tarafından satın alınacağı garantisi verilmiştir. Böylece çiftçilerin piyasada satılabilecek miktardan daha fazla üretmeleri adeta özendirilmiştir (Watts, 2008: 216). Nitekim 1980'lerde oluşan ürün fazlaları için "şarap gölleri" ve "tereyağı dağları" gibi benzetmeler yapılmıştır.

OTP hedefleri konusunda zaman içerisinde karşılaşılan sorunlar, AB'nin genişlemesi, çevreci ve uluslararası baskılar dolayısıyla politikayı yeniden yapılandırma ihtiyacı duyulmuştur. Mansholt Planı olarak bilinen ilk reform girişimi, OTP'nin birincil sorununun, Birlik içindeki tarım sektöründe var olan yapısal problemler olduğunu belirtmiştir. Mansholt Planı çözüm olarak üç yapısal değişim önerisinde bulunmuştur (Mansholt, 1970: 407-4012): tarım arz ve talep dengesinin sağlanmasına yönelik olarak 5 milyon hektar arazinin kullanım dışı bırakılması; küçük işletmeler yerine, modern ve büyük işletmelerin oluşturulması; üretim faktörlerinin etkin kullanımı amacıyla 5 milyon çiftçinin üretimden çekilmesi. Köklü değişim önerileri içeren bu plan, bazı üyelerin itirazı sonucu kabul edilmemiş olmasına rağmen zamanla daha ılımlı hale getirilerek diğer reformlara öncülük etmiştir.

1980'li yıllarda gerçekleştirilen başlıca yenilik ise, süt ürünlerine üretim kotası uygulaması olmuştur. 1991 yılında MacSharry tarafından sunulan reform paketinde, hububat ve sığır eti fiyatlarının düşürülerek dünya fiyatlarına yakınlaşması; fiyat düşüşleri sonucunda kırsal kesimde oluşacak gelir kaybını telafi amacıyla çiftçilere doğrudan destek sağlanması; yaşlı çiftçilerin erken emeklilik yoluyla üretimlerini durdurmalarının teşvik edilmesi gibi hususlar yer almaktadır (Bache, vd. 2010: 373). MacSharry Reformları ile iç piyasada fiyat desteğinin ağırlığı azaltılmış; üretim yerine üretim faktörleri esas alınarak telafi edici ödemeler olarak adlandırılan doğrudan gelir desteği sağlanmıştır (EC, 2017). Yapılan reformların olumlu etkilerine rağmen, Birlik içinde ve dışındaki gelişmeler sonucunda OTP'de yeni reformlar gerçekleştirme ihtiyacı duyulmuştur. Bu bağlamda Gündem 2000 Belgesi'nde Komisyon, fiyat destekleri yerine doğrudan ödemelere ağırlık verilmesi ve tutarlı bir kalkınma politikası geliştirilmesi yoluyla MacSharry Reformları'nın derinleştirilmesi ve genişletilmesini önermiştir. Reformlar aracılığıyla gerçekleştirilmek istenen hedefler şu şekilde belirtilmiştir (EU, 2017):

i. AB tarımının dünya piyasalarında rekabetçi seviyeye ulaşması,
ii. Çevre dostu üretim sistemlerinin kullanılması ve yaygınlaşması,
iii. Güvenli ve kaliteli gıda üretimi,
iv. Kırsal kesimde istikrarlı gelir ve daha yüksek yaşam kalitesinin sağlanması,

v. Çiftçilere ve ailelerine tamamlayıcı veya alternatif iş ve gelir kaynaklarının oluşturulması,

vi. Tarım politikalarında sadelik ve üye ülkeler arasında sorumluluğun dağılması.

AB'nin en köklü ortak politikası olarak görülen OTP, reformlar sayesinde değişen koşullara göre uyarlanmış ve önemini korumaya devam ettirmiştir. OTP, bu süreç içerisinde çeşitli problemler ile karşılaşmasına karşın, AB için tarım alanında önemli başarılar sağlamıştır. OTP'nin başlıca kazançlarından biri, tarım ürünlerine uygulanan ticari engellerin kalkması sonucunda Birlik içinde tarımsal ürünlerin serbest ticareti olmuştur. Bir diğer önemli kazanç ise, tarımsal ürün ithalatçısı olan Birliğin üretimde artış ve verimlilik dolayısıyla ihracatçı konuma gelmesidir.

OTP, başarılarının yanında, başta çeşitli tarım ürünlerinde arz fazlası olmak üzere birtakım olumsuz sonuçlar da doğurmuştur (El-Agraa, 1990: 205). OTP, zengin çiftçilerin refahlarını daha da arttırmasına karşın, yoksul çiftçilerde olumlu etkiler meydana getirmemiş; tüketiciler için ise, tarım ürünlerinin makul ve istikrarlı bir fiyatla sağlanmasında başarısız olmuştur.

OTP'nin gözlenen olumsuz yönlerinin, yapılan ve yapılması gündemde olan reformlarla düzeltilmesi; değişen destek araçlarıyla kaliteli gıda ürünlerinin temin edilmesi, çevreci ve verimli üretimbaşta kırsal kalkınma çevreci, verimli üretim ve kaliteli gıda ürünleri temin edilmesi amaçlanmaktadır.

OTP, bölgesel eşitsizliklerin Birlik içerisinde önlenebilmesi adına önemli bir role sahiptir (EC, 2017). Gelişmiş sanayi sektörüne sahip olan ülkeler ve sanayileşmesini henüz tamamlayamamış, tarım sektörünün üretimde ve istihdamda nispeten yüksek paya sahip olduğu ülkeler arasında dengesizliklerin azaltılması da hedefler arasındadır.

2.4.2. Ortak Ticaret Politikası

Roma Anlaşması ile ortak ticaret politikası gümrük birliği üzerine inşa edilmiştir. Anlaşmanın 9. maddesi, Topluluk içi ticaret için uygulanan tarife ve benzer etkileri olan uygulamaların kaldırılmasını öngörmüştür. 30 ila 37. maddeler, miktar kısıtlamalarını

yasaklamıştır. Anlaşmanın 8. maddesinde, gümrük birliği hedefi gözetilmiş ve 12 yıllık bir geçiş dönemi belirlenmiştir.

Topluluk, 1968 yılında gümrük birliği hedefine ulaşarak üye ülkeler arasındaki mal ticaretini kısıtlayıcı uygulamaları kaldırmış; üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesini yürürlüğe koymuştur. 1990'larda, ortak pazar aşaması tamamlanarak malların yanında hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı sağlanmıştır.

Roma Anlaşması'nın 3. bölümünde yer alan 110 ila 116. maddeler, ortak ticaret politikasının kapsamını belirtmektedir. Geçiş dönemini kapsayan 111, 114 ve 116. Maddeler, Maastricht Anlaşması ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu bağlamda en önemli değişiklik, 116. maddenin kaldırılmasıyla birlikte üyeler adına uluslararası örgütler ile yapılacak anlaşmaların AB Konsey'ine devredilmesi olmuştur (Sevinç, 2011: 229). Amsterdam Anlaşması ile 110/112/113 ve 115. maddelerin numaraları sırasıyla 131/132/133 ve 134 olarak değişmiştir. Bunun yanında, 113. maddenin kapsamına hizmet ticareti ve fikri mülkiyet hakları da dahil edilmiştir.

Nice Anlaşması'nda, 133. madde kapsamında olan alanlarda oy birliği yerine nitelikli oy çoğunluğu ile karar alınması sistemi kabul edilmiştir (Balkır, 2010: 147). Bir istisna olarak üçüncü ülkelerle kültürel, görsel- işitsel eğitim, sosyal hizmetler ve sağlık hizmetleri alanlarında yapılacak anlaşmalarda oy birliği şartı korunmuştur.

Ortak ticaret politikasının üye ülkelerin birbirleriyle ve üye ülkelerle üçüncü ülkeler arasında yapılan ticareti düzenleyen araçları şu şekilde sıralanabilir:

i. Ortak gümrük tarifesi (ogt): AB tarafından üçüncü ülkelere uygulanan gümrük tarifesidir. Tarife her yıl konsey tüzüğü ekinde belirtilmekte ve üye ülkeler için bağlayıcı nitelik taşımaktadır.
ii. Miktar kısıtlamaları,
iii. Tarife kontenjanları ve tavan uygulaması,
iv. İthalatın kontrolü ve yasaklamalar,
v. İthalat lisansı,
vi. Anti-damping ve anti-sübvansiyon tedbirleri,

vii. Standartlar ve diğer teknik özellikler,
viii. Yeni ticaret politikası aracı,
ix. İhracat teşvikleri,
x. Resmi destekli ihracat kredilerine ilişkin Konsey kararı,
xi. İhracat kontrolleri.

Zaman içerisinde üyeler arası mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı önündeki engeller tamamen kalkmıştır. Ayrıca AB, ortak ticaret politikası araçlarıyla dünya ticaretine yön vermekte ve üçüncü ülkelerle yaptığı ticaret anlaşmalarıyla da dünya ticaretinin serbestleşme sürecinde rol oynamaktadır (Sevinç, 2011: 256).

2.4.3. Ortak Rekabet Politikası

Rekabet Politikası, ortak pazarın düzgün işleyebilmesi için rekabet koşullarının eşitlenmesi açısından bir önkoşuldur; işletmeler arasında rekabet eşitliğini bozan faaliyetlerin önlenmesi ve üreticiler arasında fırsat eşitliği sağlanması anlamında piyasa için işleyiş kurallarının düzenlenmesidir (Bayraktutan, 2013: 99).

Roma Anlaşması'nın 85. maddesi, birlik içi rekabetle ilgili aşağıdaki hükümleri içermektedir (EU, 2017):

"1. Üyeler arasındaki ticareti etkileyecek ve ortak pazarda rekabeti bozacak, kısıtlayacak ya da engelleyecek uygulamalar ve özellikle;

a. doğrudan veya dolaylı olarak, alış ve satış fiyatlarını ya da diğer ticari koşulları belirleyen;
b. üretimi, piyasayı, teknik gelişimi ya da yatırımı sınırlandıran veya kontrol eden;
c. pazarları ya da arz kaynaklarını paylaştıran;
d. taraflar arasındaki eşdeğer sözleşmelerde farklı koşullar uygulayarak rekabet açısından dezavantajlı konuma sokan;
e. sözleşmelerin akdini, nitelikleri gereği veya ticari teamüle göre, bu tür sözleşmelerin konusuyla hiç bağlantısı olmayan ek yükümlülüklerin diğer taraflarca kabulünü şarta bağlayan,

teşebbüsler arasındaki anlaşmalar, teşebbüs birliklerinin kararları ve toplu davranışlar ortak pazarla bağdaşmadığından yasaktır"

85. maddenin 3. paragrafında, tüketicilere adil bir pay sağlanmasının yanında, malların üretiminin veya dağıtımının geliştirilmesine, teknik ve iktsadi ilerlemeye katkıda bulunan, teşebbüs birlikleri kararları ve müşterek davranışları ile teşebbüsler arasındaki anlaşmalarda 1. paragraftaki hükmün uygulanmayacağı belirtilmiştir.

86. madde, bir veya daha fazla teşebbüsün, ortak pazardaki hakim durumunu kötüye kullanarak, üyeler arasındaki ticareti olumsuz etkilemesinin yasak olduğunu ve ortak pazar ilkesiyle bağdaşmayacağını vurgulamaktadır.

85. ve 86. maddenin ihlali durumunda uygulanacak yaptırım, teşebbüsün bir önceki yıla ait cirosunun azami %10'u oranında para cezasıdır. Komisyona yanlış ve eksik bilgi verme, talep edilen belgeleri vermeme gibi usulî ihlallerin söz konusu olduğu durumda, bir önceki yıla ait toplam cironun %1'i oranında para cezası verilmektedir (Balkır, 2010: 248).

İlgili hüküm ve yaptırımlar, AB'nin "serbest rekabete dayalı pazar ekonomisi ile uyumlu bir ekonomi politikası" ilkesinin sağlanmasında büyük rol oynamaktadır. Ayrıca ortak rekabet politikası ile etkin kaynak dağılımı ve refah artışı amaçlanmaktadır. AB bu hedefler doğrultusunda, firmalar arasında rekabetçilik ilkesine uymayan anlaşmaları; firma tarafından bireysel olarak ya da birbirlerine katılarak gerçekleştirdikleri rekabeti bozacak faaliyetleri yasaklamıştır. Bunlarla birlikte rekabet politikasının üç önemli özelliği bulunmaktadır (El-Agraa, 2007: 241):

i. Piyasa rekabetinin korunmasının yanında, AB üyeleri arasındaki piyasa bütünleşmesinin teşvik edilmesi ve korunması;

ii. Piyasalardaki bozulmaların özel sektör yanında, üye ülkeler açısından da tespiti ve giderilmesi;

iii. AB ve üye devletlerden oluşan, çok düzeyli (multi-level) bir siyasi sistem tarafından uygulanması.

Ortak rekabet politikası kapsamında, 2016 yılında kartel ve tröst girişimlerine karşı 3.75 milyar dolar tutarında ceza kesilmiş; engellenen kartel girişimleri ve şirket birleşmelerine karşı müdahaleler sonucunda 14,4 milyar euro ile 28,5 milyar euro arasında tüketicilere tasarruf sağlanmıştır (EU, 2017).

2.4.4. Ortak Sanayi Politikası

Doğrudan ekonominin arz yönünü etkileyen ya da sektörel yapısını değiştirmeyi hedef alan hükümet müdahaleleri olarak tanımlanan sanayi politikası, uygulamada iki şekilde görülmektedir (Curzon-Price, 1990: 158): seçici sanayi politikası ve genel sanayi politikası. Birincisi, belirli bir girişimciyi, endüstriyi ya da sektörü desteklerken; genel sanayi politikası girişimciler, sektörler ve endüstriler arasında ayrım gözetmemektedir.

AB bağlamında, tüm girişimcileri destekleyen genel politikalar, yatay politikalar olarak bilinmektedir. Bunlar, girişimcilerin iktisadi faaliyetlerinde bir ayrıştırma meydana getirmemekte ve aralarındaki rekabeti bozmamaktadır. Bu kapsamda, ortak sanayi politikasının başlıca amacı, birlik içi rekabeti bozmayacak ve birlik içi ticareti arttıracak bir işleyişin sağlanmasıdır. Söz konusu politikanın temel esasları aşağıdaki gibi sıralanabilir (EU, 2017):

i. Rekabetin arttırılması,

ii. Teknolojik gelişme ve araştırma ilişkili faaliyetlerin desteklenerek inovasyonun teşvik edilmesi,

iii. İstikrarlı ve sosyal açıdan sorumlu şekilde üretim yapan işletmelerin desteklenmesi,

iv. Girişimcinin finans, kalifiye emek, enerji ve hammadde kaynaklarına erişiminin sağlanması,

v. İyi işleyen bir iç piyasa,

vi. İş dostu bir ortamın teşvik edilmesi,

vii. AB girişimcilerinin sanayi mal ve hizmetlerinin uluslararasılaşmasının desteklenmesi,

viii. Fikri mülkiyet haklarının korunması için destek sağlanması.

Ortak sanayi politikası, rekabet politikası başta olmak üzere, AB'nin diğer politika hedef ve araçları ile eşgüdümlü bir yapıdadır. İlintili politika alanları olarak, gümrük birliği, malların, bireylerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı, rekabet, devlet yardımı ve ortak vergilendirme kuralları, ar-ge, ticaret politikası ve sosyal politika sayılabilir. Bunlar içinde ar-ge destekleri ve KOBİ politikası, nispeten daha önemli bir konuma sahiptir.

Topluluk adına bir sanayi politikası oluşturulması konusunda ilk girişim, 1970 yılında Komisyon tarafından yayımlanan ve "Colonna Raporu" olarak bilinen çalışma olmuştur. Rapor kapsamında tek pazarın sağlanması, yasal mali ve finansal çerçevenin uyumlaştırılması, sanayinin yeniden yapılandırılması, değişim ve uyum önerileri, topluluk dayanışmasının dış ekonomik ilişkileri kapsayacak şekilde genişletilmesi üzerinde durulmuştur (AEI, 2017).

1972 Paris Zirvesi'nde, Topluluğun sanayi sektörüne bir temel oluşturulması gerekliliği Konsey tarafından kabul edilmiş ve geliştirilmesi için birtakım önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır. Bu gelişme ile birlikte, 1973 yılında sanayi ve teknoloji politikaları alanında bir eylem planı yayımlanmıştır. Plan, ticaretteki teknik ve mali engellerin kaldırılması, rekabetçi ve gelişmiş teknoloji teşebbüslerinin desteklenmesi, kriz halindeki sanayi alanlarının değişimi ve modernizasyonu, kamu ihalelerinin aşamalı ve etkin bir şekilde özel sektöre açılması, üye olmayan ülkeler ile endüstriyel işbirlikleri üzerinde çalışmalar içermektedir (AEI, 2017).

1980'lerde Topluluk, doğrudan endüstriyel rekabet edebilirlik hedefine odaklanmış (Lawton, 1999: 28); ar-ge destekleri için bütçeden yaklaşık %2,5 pay ayırmıştır. Bu bağlamda ESPRIT (the European Strategic Programme in Research in Information Technology), RACE (Research into Advanced Communications Technology for Europe), EUREKA (European Research and Co-operation Agency) gibi ar-ge programları geliştirilmiştir.

Topluluk rolünün ilk olarak belirgin şekilde görüldüğü ve sanayi politikasına yeni bir yaklaşımı ortaya koyan, 1990 yılında Avrupa Parlamentosu'nda benimsenen "Açık ve Rekabetçi Bir Çevrede Sanayi Politikası: Topluluk Yaklaşımına İlişkin Rehber" adlı

bildiri olmuş (Lawton, 1999: 12); politikanın yasal çerçevesi ise Maastricht Anlaşması ile şekillenmiştir. Anlaşmanın 130. maddesinde, Topluluk sanayisinin rekabeti için gerekli koşulların sağlanması amacıyla ele alınan başlıklar şu şekildedir (EU, 2017): sanayinin yapısal değişikliklere uyumunun hızlandırılması; küçük ve orta büyüklükte işletmeler başta olmak üzere, tüm Topluluk işletmelerinin girişimde bulunabilmeleri ve gelişmeleri için uygun bir ortam oluşturulması; işletmeler arası işbirliğine uygun bir çevrenin desteklenmesi; inovasyon, araştırma ve teknolojik gelişme politikaları için sanayi potansiyelinin daha iyi konuma getirilmesinin teşvik edilmesi.

2000'li yıllarda AB, bir yandan bütünleşme hedeflerine doğru ilerlerken önemli bir genişleme sürecine de girmiştir. Genişleme, sanayi açısından önemli olanaklar doğurmasına karşın, ülkeler arasında gelişmişlik farklılığının bulunması, sanayinin rekabet gücünü etkilemektedir. Ayrıca 2000'li yıllar, gelişmekte olan ekonomilerde sanayileşmenin hız kazandığı dönemdir. AB sanayinin, Çin ve Hindistan gibi rekabet gücü yüksek ekonomilerle rekabet edebilmesi açısından, Lizbon Stratejisi ve 2001 yılında Gothenburg Avrupa Konseyinde, Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi kabul edilmiştir (EC, 2017). Buna göre, eğitim, araştırma alanlarında daha çok çaba sarf ederek edinilen bilginin sanayi sektöründe uygulanması; sanayi sektörünün inovasyon düzeyinin yüksek olması; risk alımı, yeni ve daha büyük iktisadi faaliyetlerde bulunulması açısından girişimci kapasitesinin geliştirilmesine dikkat çekilmiştir. Ayrıca büyüme potansiyelinin geliştirilmesinin sanayi politikasının merkezinde olması gerektiği vurgulanmıştır.

Maastricht Anlaşması ile net bir şekilde ele alınan ortak sanayi politikası, yatay sanayi politikalarından oluşmaktadır. Bu nedenle belirli sektörlere avantaj oluşturacak dikey politikalardan kaçınılmaktadır. Ayrıca sanayi sektörünün gelişimi açısından desteklenen ar-ge faaliyetleri, politikanın önemli öğelerinden biri olmuştur.

2.4.5. Diğer Ortak Politikalar

AB tarafından istihdam, ulaştırma, enerji, tüketici, çevre ve güvenlik alanında uygulanan ortak politikalar aşağıda ana hatlarıyla ele alınacaktır:

i. İstihdam ve Sosyal Politika: Bu politikanın istihdam kısmında, işgücünün serbest dolaşımı ve çalışanların haklarının korunması sağlanmıştır. Avrupa işgücü piyasası oluşturulması, fırsat eşitliği, istihdamın arttırılması, iş güvenliği ve sağlığının sağlanması adına çalışmalar yürütülmüştür (Dura vd., 2015: 448). AB sosyal politikası ise, bireylere daha iyi yaşam ve çalışma koşullarının sağlanmasını amaçlamaktadır. Buna bağlı olarak, işçi-işveren ilişkilerinin geliştirilmesi, üye ülkeler arasında işbirliği ve uyumun sağlanması amacı öncelikli tutulmuştur. Ancak üyelerin hepsi için geçerli olacak tek bir model söz konusu değildir. Üyeler, kurucu anlaşmalarda sosyal politika konularında belirtilen minimum standardı sağlamak için kendi modellerini seçmekte özgür bırakılmışlardır (Semerci vd., 2011: 214). AB bütçesi içinde belirtilen hedefler için Avrupa Birliği İstihdam ve Sosyal İnovasyon Programı kalemi kapsamında yıllık ortalama 100 milyon euro ayrılmaktadır (EU, 2017).

ii. Ulaştırma Politikası: Roma Anlaşması 3. madde gereğince ulaştırma, malların ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımıyla ilgili ortak politika alanı olarak belirlenmiştir. Politika üye ülkelerin, ulusal ulaştırma politikalarındaki ayrıcalık tanıyan uygulamaları kaldırmayı ve ulaştırma sektöründe ortak bir piyasa oluşturmayı hedeflemektedir. 1995-2015 dönemi için Komisyon bir ulaştırma programı yayınlamıştır. Program, çevre dostu yeni teknolojilerin kullanılması yoluyla ulaşımda kalitenin arttırılmasını, farklı ulaştırma hizmetleri arasında rekabetin arttırılmasını, hizmet standartlarının yükseltmesi yoluyla tek pazar faaliyetlerinin geliştirilmesini ve üye olmayan ülkelerle ulaşımın geliştirilmesini öngörmüştür (Horvath, 2007: 384). Ulaştırma Politikası uygulamalarıyla birlikte son yirmi yıl içerisinde, ulaşım güvenliğinde artış; ulaştırma sektörü çalışanlarının çalışma saatlerinde düzenleme; seyahat seçeneklerinde artış ve sektörde daha az çevre kirliliğine yol açan teknolojik ilerleme sağlanmıştır (EU, 2017).

iii. Enerji Politikası: AKÇT Anlaşması ortak enerji politikalarının temelini oluşturmaktadır. 23 Temmuz 2002 tarihine kadar geçerli kalmış olan bu anlaşma, enerji politikalarının sürdürülebilir kalkınma ve barış için ne kadar önemli olduğunun göstermektedir (Güven ve Güneş, 2011: 276). Lizbon Anlaşması, 176/A maddesinde enerji politikası hedefleri, enerji piyasasının işleyişinin sağlanması, Birlik içinde enerji arzı güvenliğinin sağlanması, enerji etkinliğinin ve enerji tasarrufunun teşviki ve

enerjinin yeni ve yenilenebilir türlerinin geliştirilmesi, enerji ağı ara bağlantılarının teşvik edilmesi olarak belirtilmiştir. Enerji politikası bağlamında sera gazı emisyonu %22 oranında azalmış; yenilenebilir enerjinin nihai enerji tüketimi içindeki payı 2005 yılında %8,5 iken 2016 yılında %17'ye çıkmış ve birincil enerji tüketimi ise yalnızca %4 olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca enerjinin daha güvenli, ulaşılabilir ve sürdürülebilir olması bağlamında bir Enerji Birliği kurulmasında önemli aşamalar kaydedilmiştir (EU, 2017).

iv. Tüketici Politikası: AB tek pazarı yaklaşık 500 milyon tüketiciyi kapsamaktadır. Tüketici politikasının hedefi, tüketicilerin sağlığı, güvenliği, iktisadi çıkarlarının korunması, karşılaştırmalı bilgi edinme ve eğitim haklarının desteklenmesidir. Maastricht Anlaşması'nın 129/a maddesinde belirtilen bu amaçlar doğrultusunda, tüketicilerin piyasaya güveni ve katılımının en üst düzeye çıkarılmasına çalışılmaktadır. AB bütçesinden 188.8 milyon euro ayrılan 2014-2020 Tüketici Programı aracılığıyla birlik vatandaşlarının tüketici haklarından yararlanmaları; tek pazarın aktif bir katılımcısı olarak büyüme, inovasyon ve 2020 hedeflerine ulaşmada katkıda bulunmaları hedeflenmektedir (EU, 2017).

v. Çevre Politikası: AB'nin temelinde serbest ticaret ve dolaşım ilkelerinin bulunması, üye ülkelerde yaşam koşullarının ortak bir düzeye çekilmek istenmesi, 1972'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı ve Roma Kulübü tarafından hazırlanan "Büyümenin Sınırları" başlıklı rapor, AB'nin ortak bir çevre politikası oluşturmasına zemin hazırlamıştır (Balkır, 2010: 311-312). Maastricht Anlaşması 130/r maddesinde çevre politikasının amaçları, çevrenin niteliğinin kollanması ve geliştirilmesi, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların akılcı ve sağduyulu kullanılması, bölgesel veya dünya genelindeki çevresel sorunlarla başa çıkılabilmesi adına uluslararası tedbirlerin desteklenmesi şeklinde belirtilmiştir. Birlik, ilki 1973 yılında olmak üzere en son 2013 yılında yedincisi yayınlanan Çevresel Eylem Programları ile hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

vi. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası: Avrupa'nın güvenliği ve savunması ile ilgili konuları kapsamaktadır. Maastricht Anlaşması'nın J maddesi 11 alt maddeden oluşmakta

ve politikanın çerçevesini belirtmektedir. J/1. madde 2. fıkrada ortak dış ve güvenlik politikasının amaçları şu şekilde belirtilmiştir; AB ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak; Birliğin ve üye ülkelerin güvenliğini tüm yönleriyle güçlendirmek; Birleşmiş Milletler Ana Sözleşmesi, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartlarına göre uluslararası güvenliği ve barışı korumak; uluslararası işbirliğini desteklemek; demokrasi ve hukuk düzenini geliştirmek, güçlendirmek; insan hakları ve temel özgürlüklere saygı göstermek. Bu amaçlar doğrultusunda AB bütçesinin "güvenlik ve vatandaşlık" kalemi 2016 yılı itibariyle 3 milyar euro pay almıştır. İltica, Göç ve Bütünleşme Fonu ve İçsel Güvenlik Fonu ise, bu harcamaların %50'sini oluşturmaktadır (EU,2017).

Ortak politikalar, bütünleşmenin derinleşmesi bakımından önem arz eder. Üye sayısının artması ve ülkelerin farklı iktisadi yapılara sahip olması birtakım uyumlaştırma çabalarını gerekli kılmıştır. Kutuplaşmanın önlenmesi veya telafi ve tazmini imkanı ağlayan ortak politikalar ve mekanizmalar sürecin başarısına katkı sağlar.

2.5. AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGESEL POLİTİKALARI

AB bölgesel politikası kapsamında ele alınan bölge kavramı coğrafi, tarihsel, kültürel, yerleşim ve yoğunluk gibi kriterlere göre tanımlamaktadır (Karluk, 2007: 362). İktisadi açıdan değerlendirildiğinde ise, sektörlerin gelişmişlik düzeyi ve kişi başına gelir bölgelerin tanımlanmasında temel faktörlerdir.

AB'de bölgelerin iktisadi kalkınma düzeyleri ve yaşam standartlarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bölgeler arası farklılıklar değerlendirilirken bölgenin iktisadi yapısı, sahip olunan doğal kaynaklar ve yerleşim yapısı göz önünde bulundurulmaktadır. Üye ülkeler arasında görülen farklılıklar, ülkeler içinde de gözlemlenmektedir. Ayrıca, deneyimler piyasa ekonomisinin bu farklılıkların giderilmesinde ve dengeli gelişmenin sağlanmasında yeterli olmadığını göstermiştir (Coşkun, 2001: 110). Özellikle kriz ve değişim dönemlerinde düşük gelirli bölgelerdeki olumsuz durumun daha derinleştiği gözlenmektedir.

Azgelişmiş bölgelerde tarıma dayalı bir ekonomi hakimdir ve düşük kişi başına gelir düzeyi, yüksek işsizlik oranı, yetersiz altyapı gibi sorunlar bulunmaktadır. Çevre olarak da adlandırılan bu bölgelere, Yunanistan ve Portekiz'in büyük bir bölümü, İtalya'da Sicilya, İspanya'da Sur örnek verilebilir.

Bölgesel politika ve desteklerin Avrupa'da gelişimi incelendiğinde, konunun Roma Anlaşması'nda belirtilen hedefler arasında yer almadığı görülmektedir. 1960'lı yıllarda düşük gelirli bölgeler, ortak tarım politikası ve Avrupa Yatırım Bankası kredileri yoluyla desteklenmiştir. 1970'li yılların başlarında ilk genişleme dalgası ve iktisadi kriz, bütünleşmenin sağlıklı işleyebilmesi adına düşük gelirli bölgelerin desteklenmesinin önemini gündeme getirmiştir (Horvath, 2007: 389). Ortak tarım politikası kapsamında oluşturulan Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'nun (EAGG, 1962) yönlendirme bölümü ve Avrupa Sosyal Fonu (ESF, 1958) düşük gelirli bölgelere kaynak aktarımında bulunmuştur. Ancak bu bir birlik politikası olmaktan ziyade, üye ülkelerin uygun gördüğü ve belirlediği hedefler ölçüsünde gerçekleştirilmiştir (İncioğlu ve Beşgül, 2011: 183). 1975 yılında, düşük gelirli bölgelerdeki yatırımları desteklemek amacıyla Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu kurulmuştur. Bütçe harcamalarının daha dengeli olması ve adil dağılımının sağlanması amacıyla oluşturulan fon, 1988 yılına kadar bölgeler düzeyinde değil, her üye için belirlenmiş kotalar ile tahsis edilmiştir. Böylece bölgelerin gereksinimlerinden ziyade, üye ülkelerin genişlemeyi benimsemelerini kolaylaştırmak amacıyla oluşturulmuş bir mekanizmanın parçası olmuştur (İncioğlu ve Beşgül, 2011: 184).

Topluluğun güney eksenli genişlemesiyle birlikte Fransa ve İtalya'nın güney bölgelerinde ve Yunanistan'da turizmin, tarımın, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi adına 1982 yılında Akdeniz Entegre Programları (Integrated Mediterranean Programmes) başlatılmıştır. Bu program sayesinde atılan en önemli adım kısa vadeli politikalar yerine, orta vadeli kalkınma programların finanse edilmesi kararı olmuştur (Miric, 2010: 20).

AB'nin bölgesel politikayı bir topluluk politikası olarak şekillendirmeye başlaması, Avrupa Tek Senedi ile gerçekleşmiştir. Anlaşmada, Ekonomik ve Sosyal

Uyum başlığı altında, bölgeler arasındaki eşitsizliklerin düşürülmesi gerekliliği öne çıkarılmıştır (EU, 2017). Ayrıca 1989-1993 yılları arasında yapısal fonlarda reformlar gerçekleştirilmiştir (Balchin et al., 1999: 16). Yapısal fonlar üzerindeki ilk reform, bütçelerinin iki katına çıkarılması; yapısal faaliyetlerin yönetilmesi için bir dizi ilkenin getirilmesi ve bölgelerin bu fonlara ulaşabilmesinde standartların ve hedeflerin tanımlanması olmuştur.

Polonya ve Macaristan'ı AB üyeliğine hazırlamak amacıyla 1989 yılında PHARE (Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy) programı oluşturulmuştur. Diğer bir önemli gelişme ise, 1993 yılında Uyum Fonu'nun kurulmasıdır. Fon, GSYH'si AB ortalamasının altında olan dört üye ülkennin çevre ve ulaşım gibi altyapı projelerine finansman sağlamayı amaçlamıştır (EU, 2017).

AB bölgesel politikasının uygulanmasında bölgeler, NUTS (İBBS- İstatistikî Bölgesel Birimleri Sınıflandırma Sistemi) olarak adlandırılan bir sistemle sınıflandırılmaktadır. Bölgesel verilerin toplanması amacıyla 1970'lerin başında oluşturulan sistem, hukuki statüsünü 2003 yılında kazanmıştır. NUTS, bölgesel ihtiyaçları doğru belirleme ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesinde önemli bir yere sahiptir. NUTS1 gelişmiş bölgeleri; NUTS2, bölgesel politikaların uygulanacağı düşük gelirli bölgeleri; NUTS3 ise, kırsal ve oldukça küçük bölgeleri ifade etmektedir. Bölgesel destek programı kapsamına giren NUTS2 sınıflandırması, 800 bin ila 3 milyon nüfusu olan, iller düzeyindeki bölgeleri kapsamaktadır (Miric, 2010: 25). Tablo-1'de AB'de NUTS'a göre belirlenen bölge sayıları verilmiştir.

AB, Yapısal Fonlar tarafından desteklenecek birtakım hedef bölgeler belirlemiştir. Hedef-1 bölgeleri birinci öncelikli bölgelerdir ve Yapısal Fonların %70'e yakını bu bölgelere tahsis edilmiştir. Hedef-1 bölgelerde düşük yatırım düzeyi, işsizlik oranının ortalamadan yüksek olması, bireyler ve işletmeler için hizmet sektörünün yetersizliği ve zayıf temel altyapı dikkat çekmektedir. Yapısal fonlar, yetersiz olan altyapının geliştirilmesi, yatırımların teşvik edilmesi ve eğitimli insan kaynakları düzeyinin arttırılması ve uyumlaştırılması yoluyla iktisadi faaliyetlerin uyarılmasını amaçlamaktadır (EC, 2017).

Tablo-1: AB NUTS Bölgeleri

	NUTS1	NUTS2	NUTS3
AB-28	98	276	1342
Belçika	3	11	44
Bulgaristan	2	6	28
Çek Cumhuriyeti	1	8	14
Danimarka	1	5	11
Almanya	16	38	402
Estonya	1	1	5
İrlanda	1	2	8
Yunanistan	4	13	52
İspanya	7	19	59
Fransa	9	27	101
Hırvatistan	1	2	21
İtalya	5	21	110
Güney Kıbrıs	1	1	1
Letonya	1	1	6
Litvanya	1	1	10
Lüksemburg	1	1	1
Macaristan	3	7	20
Malta	1	1	2
Hollanda	4	12	40
Avusturya	3	9	35
Polonya	6	16	72
Portekiz	3	7	25
Romanya	4	8	42
Slovenya	1	2	12
Slovakya	1	4	8
Finlandiya	2	5	19
İsveç	3	8	21
İngiltere	12	40	173

Kaynak: EU, 2017

Hedef-2 bölgeleri, gelir düzeyleri AB ortalamasına yakın olmasına rağmen sanayi ve hizmet sektörünün evrimi, kırsal alanlardaki geleneksel faaliyetlerde azalma, kentsel alanlarda kriz durumu ve balıkçılık faaliyetini olumsuz etkileyen güçlükler gibi nedenlerden kaynaklanan yüksek işsizliğin görüldüğü bölgelerdir. Yapısal Fonlar, bu bölgelerde kent, kırsal ya da sanayi ve balıkçılık ilintili yapısal sorunların yaşandığı alanların iyileştirilmesini hedeflemektedir (EC, 2017).

Hedef-3 bölgelerde ise, eğitim sisteminin uyumlaştırılması, güncellenmesi, istihdamın arttırılması ve beşeri sermayeyi arttırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

AB üyeleri ülkeden ülkeye ve bir ülke içindeki bölgeler arasında, iktisadi gelişme düzeyleri bakımından farklılıklar sergilemektedir. Bu bağlamda geliştirilen AB bölgesel politikası, bölgelerin yapısal sorunlarını ve gelişmişlik düzeylerini sistematik bir şekilde belirlemekte ve ilgili fonlar aracılığıyla bölgesel kalkınmada rol üstlenmektedir. Bu politika kapsamında, Doğu Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmı, Güney Avrupa ülkelerinin belirli bölgeleri ile Birliğin gelişmiş ülkelerinin başında gelen Almanya'nın bir kısım bölgeleri de dahil olmak üzere, Yapısal Fonların finansman desteklerinden yararlanmaktadır.

Tablo-2: Ülkelere Göre Yapısal Fon Harcamaları (Milyon Euro)

	2004	**2008**	**2012**	**2016**
AB-25	31,428.3	29,671.8	37,506.0	50,656.3
Belçika	350.9	394.9	412.9	595.8
Çek Cumhuriyeti	161.7	1,054.9	1,770.5	1,210.1
Danimarka	182.9	98.0	68.5	1,046.7
Almanya	4,636.7	3,082.0	3,586.8	6,306.8
Estonya	37.5	124.0	377.0	259.1
İrlanda	813.2	213.6	120.5	1,634.1
Yunanistan	2,492.3	4,401.8	2,545.7	2,939.8
İspanya	7,651.4	3,495.8	5,506.7	6,275.7
Fransa	2,402.5	2,312.3	1,571.0	7,353.0
İtalya	4,518.6	3,688.7	2,853.8	5,109.0
Güney Kıbrıs	5.3	29.8	33.5	77.9
Letonya	64.9	225.4	528.2	371.5
Lituanya	90.7	382.5	711.2	721.1
Lüksemburg	28.9	45.0	19.5	59.0
Macaristan	203.1	774.8	1,865.2	1,667.2
Malta	6.4	27.3	58.4	13.6
Hollanda	354.8	670.8	224.9	871.8
Avusturya	314.9	231.9	231.3	1,364.1
Polonya	841.0	3,026.1	7,318.9	4,742.4
Portekiz	3,151.5	2,282.6	4,315.2	1,424.7
Slovenya	24.4	131.8	484.1	279.0
Slovakya	114.5	510.1	1,212.9	566.4
Finlandiya	361.9	213.7	247.7	978.9
İsveç	408.6	153.5	162.4	956.6
İngiltere	2,209.4	2,100.3	1,279.2	3,832.2

Kaynak: EC, 2017.

Tablo-2'de her ülke için AB yapısal fon harcamaları miktar olarak verilmiştir. Yapısal fonların miktarındaki büyüklükler, Tablo-1'deki düşük gelirli ve kırsal bölgeleri ifade eden, NUTS1, NUTS2 bölgelerinin sayısıyla ve ülkelerin nüfusuyla paralellik

göstermektedir. Bu bağlamda 2016 yılında Malta, Lüksemburg ve Güney Kıbrıs yapısal fonlardan en az pay alan ülkeler konumundayken Fransa, Almanya, İspanya, İtalya, Polonya ve İngiltere en fazla pay alan ülkelerdir. 25 ülke için toplam yapısal fon harcamaları kriz dönemleri olan 2008 yılında bir önceki yıla göre %8,2 ve 2009 yılında %12,3 küçülmüş; 2009-2015 dönemi arasında sürekli artış göstermiştir. 2016 yılında 50 milyar 650 milyon Euro ile AB toplam bütçe harcamalarının %37'sini oluşturmuştur.

AB ortak ve bölgesel politikaları, birlik içerisinde görülen bölgesel eşitsizliklerin giderilmesini, işleyişin daha etkin ve uyumlu olmasını amaçlamaktadır. Politikalar ve yapısal fonlar aracılığıyla verilen destekler, Myrdal'ın sözünü ettiği, azgelişmiş bölgelerdeki negatif kümülatif süreci tersine çevirecek dışsal müdahalelerdir. Destek ve teşviklerin, bölgelerin yakınsaması üzerindeki etkileri izleyen bölümde değerlendirilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KUTUPLAŞMANIN ANALİZİ

İkinci Bölüm'de, AB'nin farklı gelir düzeylerine sahip üyelerden oluşmasına karşın, ülkelerin birbirine yakınsamaları ve Birlik genelinde uyumlu bir iktisadi gelişmenin sağlanması amacıyla geliştirilen politikalar ve desteklerden söz edilmiştir. Bu bölümde ne ölçüde başarı sağlanıldığı 25 AB üyesi için analiz edilecek; bulgular iktisadi açıdan yorumlanacak ve politika önerilerinde bulunulacaktır.

3.1. YÖNTEM

Bu çalışmada, yöntem olarak Panel Veri Regresyon Modeli kullanılmıştır. Panel veri her birimin ayrı zaman serilerinden oluşmaktadır.

3.1.1. Panel Birim Kök Testleri

Zaman serilerinin istatistiksel analizi yapılmadan önce serinin durağan olup olmadığı belirlenmelidir. Durağan olmayan yani birim köklü seriler arasında gerçekleştirilen ekonometrik analizler sahte regresyon olarak anılan yanıltıcı sonuçlar vermektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 199). Bu nedenle regresyon tahmin edilmeden önce serilerin durağanlığı birim kök testleri ile incelenmelidir.

Panel Birim Kök testleri birinci kuşak ve ikinci kuşak testler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci kuşak testler birimler arası korelâsyonu reddetmekteyken ikinci kuşak testler birimler arası korelasyonun varlığını göz önünde bulundurmaktadır. (Baltagi, 2005: 237-238). Birinci kuşak Panel Birim Kök testlerinde, genel olarak ADF (Genelleştirilmiş Dickey Fuller) benzeri dinamik sabit etkiler modelinden hareket edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 199);

$$Y_{it} = \mu_i + \tau_i t + \rho Y_{it-1} + \delta_i \theta_i + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

μ_i ve τ_i sırasıyla sabit etkileri ve trend parametrelerini göstermektedir. ρ'nun uygun yöntemlerle test edilmesiyle durağanlığın varlığı araştırılabilmektedir. Ayrıca Birinci Kuşak Panel Birim Kök testleri ρ'nun birimden birime değişip değişmemesi varsayımlarına göre iki gruba ayrılmaktadır. Levin, Lin ve Chu (LLC) (2002), Harris ve Tzavalis (HT) (1999), Breitung (2000) ve Hadri (2000) birinci grup testleri oluşturmaktayken; ikinci grup testler Im, Peseran ve Shin (2003), Fisher ADF (Maddala ve Wu, 1999) ve Fisher Philips ve Perron (Choi, 2001) birim kök testlerinden oluşmaktadır. Çalışmada durağanlığın sınanmasında kullanılacak olan Levin, Lin ve Chu (LLC), Breitung ve Im, Peseran ve Shin (IPS) testleri üzerinde durulacak ve teorik açıdan ele alınacaklardır.

3.1.1.1. Levin, Lin ve Chu (LLC) Testi

İlk olarak Levin ve Lin tarafından gerçekleştirilen panel birim kök çalışması (1992), Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından geliştirilmiştir. Bireysel birim kök testlerinin küçük örneklemlerde alternatif hipotezlere karşı sınırlı bir gücü bulunmakta ve dengeden kalıcı olarak sapmalara sahip olmaktadır (Baltagi, 2005: 240). Testin temel hipotezi şöyledir:

H_0: Her bir bireysel zaman serisi birim kök içermektedir.

H_1: Her bir bireysel zaman serisi durağandır.

$$\Delta y_{it} = \rho y_{i,t-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta y_{it-L} + a_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{it} \qquad \text{m = 1,2,3} \qquad (2)$$

d_{mt}, deterministik değişkenler vektörünü; a_{mi}, katsayılar vektörünü; L, bilgi kriterleri kullanılarak belirlenen uygun gecikme uzunluğunu; ε_{it}, birimler boyunca dalgalanan ve bir ARMA sürecini izleyen hata terimini m=1,2,3 için göstermektedir. Testteki üç model ise şöyle tanımlanmıştır:

Model 1: $\Delta y_{it} = \rho y_{i,t-L} + \varepsilon_{it}$

Model 2: $\Delta y_{it} = a_i + \rho y_{i,t-L} + \varepsilon_{it}$

Model 2: $\Delta y_{it} = a_i + \rho y_{i,t-L} + \varepsilon_{it}$

Model 1 homojen paneli; Model 2, sabit parametre ile heterojen paneli ve Model 3, heterojen sabit ve bireysel trendleri içermektedir.

LLC testinin uygulama süreci üç adımda tamamlanmaktadır. İlk olarak, paneldeki her bir birey için ADF testi uygulanır. Otoregresif gecikme sayısının belirlenmesinin ardından $y_{i,t-L}$ değişkeni bağımsız değişken olarak değerlendirilerek Δy_{it} ve $\Delta y_{i,t-1}$ değişkenlerinin regresyonları gerçekleştirilir ve bu regresyonlardan elde edilen hata terimleri ($\tilde{e}_{it}$ ve $\tilde{u}_{it}$) hesaplanır. İkinci aşamada, hata terimleri kullanılarak birim kök oluğu varsayımıyla, her bir birey için uzun dönem standart sapmasının kısa dönem standart sapmasına oranı tahmin edilir. Son adımda ise, $\tilde{e}_{it}$'nin $\tilde{u}_{it}$ üzerine regresyonu yapılır ve ikinci aşamada elde edilen ortalama standart sapma değerleri kullanılarak $\tilde{u}_{it}$ değişkeni için t-istatistiği hesaplanır.

3.1.1.2. Breitung Testi

Breitung (2000), LLC ve IPS testlerinin bireylere özgü trendlerin dâhil edildiği durumlarda önyargı uyumlaştırması yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu nedenle diğer panel birim kök testlerinden farklı bir yaklaşım uygulanmakta; standart t-istatistiklerinin kullanılabilmesi için regresyonların hesaplanmasından önce veri dönüştürülmektedir. Breitung testi Eşitlik-3'teki modelden hareket etmektedir:

$$Y_{it} = u_i + \beta_i t + X_{it} \quad (3)$$

$$X_{it} = \sum_{k=1}^{p+1} a_{ik} X_{i,t-k} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Burada X_{it}, otoregresif sürece sahiptir. Testin H_0 hipotezi fark durağanlıktır; alternatif hipotez ise trend durağandır.

$$H_0 : \rho_i \equiv \sum_{k=1}^{p+1} a_{ik} - 1 = 0$$

$$H_1 : \rho_i \equiv \sum_{k=1}^{p+1} a_{ik} - 1 < 0$$

Breitung panel birim kök testi iki aşamada uygulanmaktadır. İlk aşamada, gecikmeli farkların ($\Delta y_{i,t-1}, \dots, \Delta y_{i,t-p}$), Δy_{it} ve $\Delta y_{i,t-1}$ ile regresyonu tahmin edilir ve

sırasıyla e_{it} ve u_{it-1} kalıntıları elde edilir. İkinci aşamada heteroskedasiteye karşı artıklar standartlaştırılır ve Eşitlik-5'teki model tahmin edilir:

$$\tilde{u}_{it} = \rho\left(\tilde{w}_{i,t-1} - \tilde{w}_{i0}\right) + \beta_i t + v_{it} \quad (5)$$

Modelin test istatistiği ise, ρ=0 durumu için t- istatistiğidir.

3.1.1.2. Im, Peseran ve Shin (IPS) Testi

LLC ve Breitung panel birim kök testlerinin de içinde yer aldığı birinci grup testler ρ'nun tüm birimler için homojen olduğunu varsaymaktadır. Im, Peseran ve Shin (IPS) (2003) panel birim kök testi $y_{i,t-1}$ için heterojen katsayıya izin vermektedir. Ayrıca IPS testi istatistiği, tüm bireysel ADF test istatistiklerinin ortalamasıdır. Testin hipotezleri aşağıdaki gibi kurulmaktadır:

$H_0 : \rho_i = 0$, paneldeki tüm birimler birim kök içermektedir.

$H_0 : \rho_i < 0$, paneldeki bazı birimler için seri birim kök içermektedir.

IPS testi Eşitlik-6'daki modelden hareket etmektedir:

$$\Delta y_{it} = \rho_i y_{i,t-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \phi_{iL}\, y_{it-L} + u_i'\gamma + u_{it}\ , \quad (6)$$

ve IPS test istatistiği Eşitlik-7 ile elde edilmektedir;

$$\bar{t} = \frac{1}{N}\sum_{i=1}^{N} t_{pi} \quad (7)$$

burada t_{pi}, bireysel test istatistiklerini ifade etmektedir.

3.1.2. Statik Panel Veri Modelleri

Statik panel veri modelleri, bağımlı değişkeni açıklamak için bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlenin kullanılmadığı veri modelleridir. Bu bağlamda klasik model, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli olmak üzere üç farklı model söz konusudur. Statik panel veri analizinin regresyon modeli en temel haliyle şöyle ifade edilmektedir (Greene, 2003: 285):

$$y_{it} = x'_{it}\beta + z'_i a + \varepsilon_{it} \quad (8)$$

Burada x_{it} matrisi K adet açıklayıcı değişken içermektedir. $z'_i a$, bireysel etkileri temsil etmekte ve z'_i sabit terim ve ülke, bölge vb. birim değişkenleri içermektedir. z'_i'nin, tüm birimler için gözlendiği durumda, sıradan doğrusal model kabul edilir ve en küçük kareler yöntemi uygulanır. İfade ettiğimiz diğer üç model (klasik, sabit etkiler ve rassal etkiler) z'_i'nin diğer durumlarından meydana gelmektedir.

3.1.2.1. Klasik Model

Klasik model, hem sabit hem de eğim parametrelerinin birimlere ve zamana göre sabit olduğu yani tüm gözlemlerin homojen olduğu varsayılan modeldir. Panel veri modeli,

$$y_{it} = x_{it}\beta + \nu_{it} \quad (9)$$

Şeklinde yazılabilmektedir. Burada $\nu_{it} \equiv c_i + u_{it}$, bileşik hatalardır. Her t için, ν_{it} ,gözlenemeyen etkiler ve bir kendine özgü hata toplamıdır.

$E(x'_{it}\nu_{it}) = 0$ yani ve ν_{it} aralarında bir korelasyon olmadığı durumda havuzlanmış en küçük kareler yöntemi tutarlı olmaktadır. Varsayım doğru olsa dahi her bir dönem için c_i'nin bulunmasından dolayı, bileşik hatalarda serisel korelasyon bulunabilmektedir (Wooldridge, 2001: 256). Bu nedenle dirençli standart hataları kullanmak gerekmektedir. Ayrıca hata terimi heteroskedastik (değişen varyanslı) ise genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi de kullanılabilmektedir.

3.1.2.2. Sabit Etkiler Modeli

Sabit etkiler modeli; etkilerin her bir yatay kesit gözlemi için tahmin edilen bir parametre olarak kabul edildiği modeldir. Eşitlik-8'den hareketle, z'_i gözlenemeyen ve x'_{it} ile korelasyonlu olduğunda, β'nın EKK tahmincisi, ihmal edilen bir değişken sonucu yanlı ve tutarsız olmaktadır (Baltagi, 2005: 12). Bu durumda model;

$$y_{it} = x'_{it}\beta + a_i + \varepsilon_{it}, \quad (10)$$

$a_i = z_i' a$, gözlenebilir tüm etkileri içermekte ve tahmin edilebilir bir koşullu ortalama belirtmektedir. Sabit etkiler yaklaşımı regresyon modelinde a_i'nin gruba özgü sabit bir terim olmasını gerektirir. Yani birimler arasındaki farklılıklar, sabit terimdeki farklılıklarla gösterilmektedir. Yalnız burada ''sabit'' terimi ile ifade edilen, her bir kesit için farklı olmasına rağmen, her bir kesitin sabitinin zamana göre değişmemesidir.

Sabit etkiler modelinde birtakım varsayımlar söz konusudur (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 88-89). Bunlardan ilki katı dışsallık varsayımıdır, bir diğer ifadeyle bağımsız değişkenler ve birim etkilerin hata teriminin korelâsyonsuz olması; ikincisi bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olmaması; üçüncüsü varyanslar sabit ve koşullu kovaryanslar sıfırdır. Bu varsayımlardan birincisi tesadüfî etkiler modelinde bulunmamaktadır ve x_{it}'lerle korelâsyonlu olan birim etkilerin varlığında bile parametreler tutarlı hesaplanabilmektedir. Bu nedenle sabit etkiler modeli tahmincisi, tesadüfi etkiler modeli tahmincisinden daha dirençli olmaktadır.

Belirli bir veri seti seçildiğinde sabit etkileri daha uygun görülmektedir. Örneğin yatay kesit birimleri (N) OECD ülkeleri, çok uluslu firmalar vb. şeklinde daha spesifik bir veri seti söz konusu olduğunda sabit etkiler modeli tercih edilebilir.

3.1.2.3. Rassal Etkiler Modeli

Rassal etkiler modeli, sabit etkiler modeli eşitliği ile aynı şekilde gösterilmektedir:

$$y_{it} = x_{it}'\beta + \beta_0 + v_{it}, \tag{11}$$

$$v_{it} = a_i + \varepsilon_{it} \tag{12}$$

Ancak sabit etkiler modelinden farklı olarak burada a_i, sabit ve bilinmeyen bir parametre değil, tesadüfî bir değişkendir. Rassal etkiler modelinde a_i sabit olmadığından sabit terim içerisinde değil hata payı içerisinde yer almaktadır (Wooldridge, 2001: 251).

$$y_{it} = \beta_0 + x_{it}'\beta + (a_i + \varepsilon_{it}) \tag{13}$$

ε_{it} hataları göstermekteyken, a_i birim hatayı, daha açık bir ifadeyle birim farklılıklarını ve zamana göre birimler arasındaki değişmeyi göstermektedir. $(a_i + \varepsilon_{it})$

hatayı göstermesinden dolayı bu model ‘‘Hata Bileşenleri Modeli’’ olarak da anılmaktadır. Ayrıca y_{it} ve x'_{it}’nin koşullu varyansı,

$$\sigma_v^2 = \sigma_a^2 + \sigma_\varepsilon^2, \quad (14)$$

şeklinde ifade edilmektedir. σ_v^2; hata terim ve rassal etkilerin varyanslarının bileşeni olması nedeniyle "Varyans Bileşenleri Modeli" olarak da bilinmektedir.

Rassal etkiler modeli, geniş bir örneklem içerisinden tesadüfi olarak seçilen bir veri seti söz konusu ise uygun görülmektedir. Örneğin bu durumu panel çalışmalarında yatay kesit birimlerinin (N) hane halkı tarafından oluşturulduğunda görmek mümkündür.

Rassal etkiler tahmin yönteminin balıca avantajları, tahmin edilecek parametrelerin sayısını büyük ölçüde azaltması ve zaman değişmezi değişkenlerini modele ilave edebilmesidir (Greene, 2003: 294; Yerdelen Tatoğlu, 2012: 103). Ancak bu avantajlar, tüm açıklayıcı değişkenlerin birim etki ile korelasyonsuz olması varsayımının sağlanma şartını beraberinde getirmektedir.

3.1.3. Hausmann Testi

Hausman (1978) spesifikasyon testi panel veri modellerinde tahminciler arasında seçim yapmak için kullanılmaktadır. Sabit etkiler modeli için grup içi tahminci ve tesadüfî etkiler modeli için esnek genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisinin uygunluğunu test etmektedir.

Temel hipotez, "açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon yoktur" biçimindedir. Bu hipotezin kabul edilmesi durumunda, rassal etkiler modelinin kullanımı uygun olmaktadır. Alternatif hipotez, "açıklayıcı değişkenler ile birim etki korelâsyonludur" kabul edildiği durumda ise, sabit etkiler modelinin kullanımı uygun olmaktadır.

Hausman test istatistiği Eşitlik-15'teki gibi gibi hesaplanmaktadır:

$$X_{SE}^2 = (b_{SE} - b_{RE})'\big(Var(b_{SE}) - Var(b_{RE})\big)^{-1}(b_{SE}b_{RE}) \quad (15)$$

Hausman test istatistiği grup içi tahminci ve esnek genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisinin varyans kovaryans matrislerinin aralarındaki farktan yararlanılarak hesaplanmaktadır. Yukarıdaki eşitlikte SE alt indisi sabit etkiler tahmincilerini, RE alt indisi rassal etkiler tahmincilerini temsil etmektedir. $Var(b_{SE})$ ve $Var(b_{RE})$ ise sabit ve tesadüfi etkiler modellerinin tahmininden elde edilen varyans kovaryans matrislerini ifade etmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 180).

Test istatistik değeri X^2 tablosunda K serbestlik derecesi ile bulunan değerden büyük olduğunda alternatif hipotez (H_1); küçük olduğu durumda ise, temel hipotez (H_0) kabul edilecektir. Alternatif hipotezin kabul edilmesi rassal etkili modelin hata terimi bileşenlerinin açıklayıcı değişkenlerle korelasyonlu olduğu kabul edilerek sabit etkili model tahmincileri olan grup içi tahminciler tercih edilecektir. Temel hipotez kabul edildiğinde hata teriminin açıklayıcı değişkenlerle korelâsyonu olmadığı kabul edilerek rassal etkili model tahmincisi olan esnek genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi tercih edilecektir.

3.2. LİTERATÜR TARAMASI

İktisadi bütünleşmeler, özellikle AB üzerinde kutuplaşma çalışmaları daha çok bölgeler arası eşitsizlikler bağlamında gerçekleştirilmiştir. Literatürde iktisadi bütünleşmelerde kutuplaşmayı ölçen çalışmalar sınırlı sayıda bulunmaktadır. Bunlar aşağıda sırasıyla değerlendirilecektir.

Ghosh ve Faber (2010), 1995-2006 dönemi verileriyle euro alanına dahil olan 15 AB üyesi arasında kutuplaşmanın varlığını dinamik panel veri analizi ile sorgulamıştır. Bağımlı değişken olarak ülkelerin kişi başına gelirlerinin, AB kişi başına gelir ortalamasına oranını; bağımsız değişkenler olarak, ülkelerin birlik içi ticaretteki payı ve nitelikli işgücünün toplam işgücü içerisindeki payını kullanmıştır. Aynı değişkenlerle üç farklı model oluşturmuş; sabit etkiler, rassal etkiler ve GMM tahmincileri ile modelleri tahmin etmiştir. Sonuç olarak, üye ülkelerin yakınsadığını; ancak bölgeler arası eşitsizliklerin arttığını gösteren bulgular elde etmiştir.

Cesaroni ve De Santis (2015), 1999-2012 dönemi verileriyle euro alanına dahil 15 AB üyesi arasında çevre ve merkez ilişkilerinin cari işlemler hesabı üzerindeki etkilerini statik ve dinamik panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Bağımlı değişken olarak cari işlemler dengesinin GSYİH oranını; bağımsız değişkenler olarak reel efektif döviz kurunu, iş çevrimini, bütçe dengesinin GSYİH oranını ve finansal açıklık göstergesini kullanmıştır. Analiz finansal bütünleşmenin, euro alanındaki çevre ülkeler üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu ve bu olumsuz etkilerin euroya geçiş ile birlikte arttığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Balaz (2007), Slovakya için 1985-2002 verilerini kullanarak bölgesel kutuplaşmanın varlığını analiz etmiştir. Bölgelerdeki kişi başına ortalama ücretler bağımlı değişken; kişi başı yatırım, işsizlik oranı, yükseköğretim mezununun toplam nüfusa oranı, girişimci sayısı, yabancı girişimcilerin toplam girişimci sayısına oranı ve bölgelerin başkent Bratislava'ya olan uzaklıkları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Çoklu regresyon analizi sonucunda Bratislava ile diğer bölgeler arasında kutuplaşmanın arttığı tespit edilmiştir.

Kang (2011), 27 AB üyesi ve 1302 bölgenin 1995-2007 dönemine ait verilerini kullanmıştır. Bağımlı değişken olarak kişi başına GSYİH büyüme oranı, bağımsız değişken olarak kişi başına GSYİH ve ekonomik büyüme içinde sektörlerin paylarını kullanmıştır. Panel veri analizi sonucunda üyeler arasında yakınsama olduğu; ancak üye ülkelerin içsel dinamiklerine bakıldığında gelir farklılaşmasının arttığı saptanmıştır.

3.3. MODEL VE VERİ SETİ

Çalışmada 25 AB üyesi için 2004-2016 dönemine ait, 2011 sabit fiyatlarıyla satın alma gücü paritesine göre kişi başına GSYİH büyüme oranı (BUY), yatay kesitte bulunan ülkenin dahil edilmediği, 24 AB üyesi için ortalama kişi başına GSYİH büyüme oranı (ORTBUY), ihracat değer endeksinin değişim oranı (EVI), her ülke için kişi başına yapısal fon yardımları (YFN), kamu harcamalarındaki değişim oranı (KH), yatırımların değişim oranı (INVEST) ve enflasyon (ENF) oranı yıllık olarak kullanılmıştır. GSYİH, ihracat değer endeksi ve enflasyon oranı Dünya Bankası

Veritabanı'ndan (World Bank Database); yatırımlar, yapısal fon yardımları ve kamu harcamaları Eurostat Veritabanı'ndan elde edilmiştir. Değişkenlerin değişim oranı olarak alınması önemsenmiş; ham haldeki veriler de değişme oranı olacak şekilde dönüştürülmüştür. Çalışmanın modeli şöyle ifade edilmektedir:

$$BUY_{it} = B_{0it} + B_1 ORTBUY_{it} + B_2 EVI_{it} + B_3 YFN_{it} + B_4 KH_{it} + B_5 INVEST_{it} + B_6 ENF_{it} + \varepsilon_{it} \quad (18)$$

i= 1,2,3...25.

t= 1,2,3...13.

Burada kutuplaşmanın varlığını sınayacak değişken olan ORTBUY'un bağımlı değişken ile olan ilişkisinin yönü ve katsayısı önem arz etmektedir. Ayrıca YFN değişkenin katsayısı ile yapısal fonların ne ölçüde etkin kullanıldığı da tespit edilmeye çalışılacaktır. İhracat değer endeksindeki değişim oranı, yatırımların değişim oranı, kamu harcamalarının değişim oranı ve enflasyon değişkenlerinin katkılarıyla modelin açıklayıcılığının (R^2) yüksek olması hedeflenmiştir. Ayrıca modelde i, yatay kesit biriminde bulunan ülkeleri; t, zamanı; B_{0it}, sabit terimi; ε_{it} ise hata terimini ifade etmektedir. Yöntem ve değişkenlerin seçiminde, literatürde AB bağlamında gerçekleştirilmiş gelir kutuplaşması (Brzezinski, 2013), bölgesel eşitsizlikler (Ghosh and Faber, 2010) ve merkez-çevre ilişkileri (Cesaroni and De Santis, 2015) konulu çalışmalar referans alınmıştır.

Analiz döneminin başlangıcı olan 2004 yılından sonra AB'ye üye olan Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan zaman kesitini daraltarak modelin açıklayıcılığını olumsuz yönde etkileyeceği düşünüldüğünden analize dahil edilmemiştir.

Analiz kapsamında yapılan yatay kesit bağımlılığı testleri için Gauss 10.0 ve Hausman testi ve modelin tahmini için Stata/IC 15.01 paket programlarından yararlanılmıştır.

3.4. ANALİZ VE BULGULAR

Statik panel veri analizinde değişkenlerin durağanlık mertebesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda öncelikle değişkenlerin durağanlığı panel birim kök testleri ile sınanacak; serilerin düzey mertebelerinden durağan çıkması halinde Hausman testi ile uygun modelin hangisi olduğuna karar verilecektir. Son olarak regresyon en küçük kareler yöntemi tahmincileriyle tahmin edilecektir.

3.4.1. Panel Birim Kök Testleri Sonuçları

Değişkenlerin durağanlığının sınandığı bu aşamada, öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi ile hangi birim kök testlerinin kullanılacağı kararlaştırılacaktır. Yatay kesit bağımlılığı testleri için hipotezler şöyledir:

H_0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1: Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Çalışmada yatay kesit bağımlılığı, Gauss kodları yardımıyla Gauss 10.0 programında sınanmış ve Tablo-3'deki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo-3: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Testler/Değişkenler	BUY	ORTBUY	EVİ	YFN	KH	INVEST	ENF
CD LM1 (Breusch, Pagan 1980)	503.109 (0.000)	517.089 (0.000)	708.068 (0.000)	554.368 (0.000)	562.141 (0.000)	526.381 (0.000)	485.107 (0.000)
CD LM2 (Peseran 2004 CDLM)	8.292 (0.000)	8.863 (0.000)	16.659 (0.000)	10.385 (0.000)	10.702 (0.000)	9.242 (0.000)	7.557 (0.000)
CD LM (Peseran 2004 CD)	-0.271 (0.393)	-0.271 (0.393)	0.658 (0.255)	-1.260 (0.113)	1.310 (0.103)	-0.378 (0.353)	-0.303 (0.381)
Bias-adjusted CD test (Peseran vd. 2008)	1.583 (0.057)	1.923 (0.027)	-0.323 (0.627)	1.513 (0.065)	-1.477 (0.930)	-0.956 (0.830)	0.114 (0.455)

Burada CD LM1 ve CD LM2 testleri zaman kesitinin, birim kesitinden daha büyük olduğu durumda (T>N) kullanılmaktayken, CD LM (Peseran 2004) testi birim kesitinin, zaman kesitinden daha büyük olduğu durumda (N>T) tercih edilmektedir. Peseran (2008) CD test ise, her iki durumda da kullanılmaktadır. Panelde N=25, T=13 olduğundan CD LM test sonuçları değerlendirilecektir. Tablo-3'de yer alan CD LM (Peseran, 2004) test sonuçlarına göre tüm değişkenler için H_0 hipotezi kabul edilmiş;

değişkenlerde yatay kesit bağımlılığına olmadığına karar verilmiştir. Dolayısıyla değişkenlerin durağanlığı birinci kuşak birim kök testleri ile sınanacaktır.

Levin, Lin ve Chu-LLC (2002), Breitung (2000) ve Im, Peseran ve Shin-IPS (2003) birim kök testleri kullanılarak değişkenlerin durağan olup olmadıklarına karar verilecektir. Tüm değişkenlerin, hem düzey hem farkı alınmış değerlerinin sabitli ve sabitli/trendli olmak üzere durağanlığı incelenmiştir.

Tablo-4: Panel Birim Kök Testleri Sonuçları

	Levin-Lin-Chu		Breitung		Im-Peseran-Shin	
	Sabitli	**Trendli**	**Sabitli**	**Trendli**	**Sabitli**	**Trendli**
BUY	-8.3183*** 0.000	-8.6582*** 0.000	-6.9163*** 0.000	-5.4844*** 0.000	-4.7151*** 0.000	-4.6842*** 0.000
ΔBUY	-17.9242*** 0.000	-16.1198*** 0.000	-10.6845*** 0.000	-8.9822*** 0.000	-7.6957*** 0.000	-7.8442*** 0.000
ORTBUY	-9.7161*** 0.000	-8.3790*** 0.000	-8.1121*** 0.000	-7.1585*** 0.000	-4.8678*** 0.000	-4.6309*** 0.000
ΔORTBUY	-17.1429*** 0.000	-17.3769*** 0.000	-11.9848*** 0.000	-10.0516*** 0.000	-7.4963*** 0.000	-7.6043*** 0.000
EVI	-8.8547*** 0.000	-14.3219*** 0.000	-6.4814*** 0.000	-9.0500*** 0.000	-7.0048*** 0.000	-8.5128*** 0.000
ΔEVI	-23.6625*** 0.000	-20.2255*** 0.000	-10.6767*** 0.000	-10.0295*** 0.000	-9.1413*** 0.000	-9.1055*** 0.000
YFN	-5.3523*** 0.000	-5.3163*** 0.000	-1.6308* 0.051	1.9333 0.973	-2.9004*** 0.001	-2.8228*** 0.002
ΔYFN	-11.6445*** 0.000	-10.9729*** 0.000	10.1495*** 0.000	-2.5738*** 0.005	-10.1495*** 0.000	-7.0374*** 0.000
KH	-8.2364*** 0.000	-8.4143*** 0.000	-7.9604*** 0.000	-6.1973*** 0.000	-6.7473*** 0.000	-6.8938*** 0.000
ΔKH	-20.6242*** 0.000	-17.3172*** 0.000	-9.1146*** 0.000	-9.4633*** 0.000	-8.7794*** 0.000	-8.7947*** 0.000
INVEST	-8.1879*** 0.000	-7.3984*** 0.000	-7.1902*** 0.000	-2.7985*** 0.003	-3.7713*** 0.000	-3.7025*** 0.000
ΔINVEST	-15.1414*** 0.000	-13.2552*** 0.000	-10.5585*** 0.000	-7.3407*** 0.000	-7.0156*** 0.000	-7.2866*** 0.000
ENF	-2.8735*** 0.002	-8.1674*** 0.000	-5.3856*** 0.000	-5.9071*** 0.000	-2.7822*** 0.002	-5.8203*** 0.000
ΔENF	-18.4713*** 0.000	-15.9195*** 0.000	-10.3368*** 0.000	-9.8332*** 0.000	-8.3314*** 0.000	-8.5062*** 0.000

,**, sırasıyla %10,%5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir. Uygun gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriteri'ne (SIC) göre belirlenmiştir.**

Tablo-4'te verilen panel birim kök testlerinin sonuçlarına göre, YFN değişkeninin sabitli/trendli hâli dışında, tüm değişkenlerin t-istatistik değerleri ve olasılık değerleri ile H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani tüm değişkenler düzey değerlerinde durağandır.

Böylece modelin en küçük kareler yöntemi yoluyla tahmin edilmesi uygun görülmektedir. Ancak sabit etkiler modeli ya da rassal etkiler modelinden hangisinin uygun olduğuna Hausman testi sonucunda karar verilecektir.

3.4.2. Hausman Testi Sonuçları

Uygun modelin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen Hausman testinde hipotez, etkilerin sistematik olarak dağılmadığı üzerine kurulmaktadır. Test sonuçları Tablo-5'te verilmiştir.

Tablo-5: Hausman Testi Sonucu

Ki-kare İstatistiği	Olasılık
18.27	0.0056

Hausman testi sonuçlarına göre H_0 reddedilmiş; yani sabit etkiler modelinin uygun olduğuna karar verilmiştir. Dolayısıyla regresyon tahmin edilirken sabit etkiler modeli tahmincileri kullanılacaktır.

3.4.3. Modelde Varsayımdan Sapmaların Testi

Sabit etkiler modelinde sabit varyans ve otorkorelasyonsuzluk varsayımları, koşullu ve koşulsuz varyans matrislerinin birbirine eşit olmamasından ya da eşit olsalar bile koşulsuz varyans matrisinin sabit olmamasından sağlanamamaktadır.

Modelde, değiştirilmiş Wald testi (Greene, 2000) ile değişen varyans; Durbin-Watson (Bhargava vd. 1982) ve yerel en iyi değişmez testi[1] (Baltagi and Wu, 1982) ile otokorelasyon; Breusch-Pagan LM testi ile birimler arası korelasyon sorunlarının varlığı araştırılacaktır. Testlerin tümünde hipotez, ilgili sorunun olmadığına yönelik olarak kurulmaktadır;

H_0: Sabit etkiler modelinde değişen varyans/otokorelasyon/birimler arası korelasyon yoktur.

[1] Baltagi ve Wu'nun "local best invariant" testi Türkçe literatürde "yerel en iyi değişmez" testi olarak yer almaktadır.

Çalışmanın modelinde bu varsayımlardan sapmanın olup olmadığı, Tablo-6'da sunulan bulgulara bakılarak kararlaştırılmıştır.

Tablo-6'da değiştirilmiş Wald testi ve Breusch-Pagan LM testi ki-kare ve olasılık değerleri sonucunda temel hipotez reddedilmiş ve değişen varyans ve birimler arası korelasyonun varlığı kabul edilmiştir. Durbin-Watson testi ve yerel en iyi değişmez testi istatistik değerleri 2'den küçük olduğu durumda temel hipotez reddedilmekte ve otokorelasyonun varlığı kabul edilmektedir.

Tablo-6: Varsayımlardan Sapmaların Testi

DEĞİŞEN VARYANS	
Değiştirilmiş Wald Testi (Greene, 2000)	3131.50 (0.000)*
OTOKORELASYON	
Durbin-Watson Testi (Bhargava vd. 1982)	1.8146*
Yerel En İyi Değişmez Testi (Baltagi and Wu, 1999)	1.9608*
BİRİMLER ARASI KORELASYON	
Breusch-Pagan LM Testi	526.617 (0.000)*

3.4.4. Modelin Tahmini ve Nedensellik Analizi

Çalışmanın modelinde varsayımlardan sapmaların varlığı tespit edilmiş; bu nedenle tüm sapmaları (değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon) gideren Driscoll ve Kraay (1998) tahmincisi ile model tahmin edilmiştir. Tablo-7'deki sonuçlara göre tüm değişkenler ve modelin geneli anlamlıdır.

AB ortalama büyüme oranındaki (ORTBUY) 1 birimlik artış, ülkelerin büyüme oranını (BUY) aynı yönde 0.38 birim arttırmakta; ihracat değer endeksindekinin yıllık değişim oranında 1 birimlik artış, ülkelerin büyüme oranını 0.03 birim arttırmakta; yatırımların yıllık değişim oranındaki 1 birimlik artış ise, büyüme oranını 0.001 birim arttırmaktadır. Enflasyon (ENF), yapısal fonlar (YFN) ve kamu harcamalarının yıllık değişim oranındaki (KH) artışlar ise, ülkelerin büyüme oranlarını ters yönlü olarak etkilemektedir.

Tablo-7: Driscoll-Kraay (1998) Tahmincisi Sonuçları

Bağımlı Değişken: BUY	Katsayı	Standart Hata	T-istatistiği	Olasılık
$\boldsymbol{B_0}$ - sabit katsayı	0.01176	0.0029	4.36***	0.001
ORTBUY	0.38110	0.0874	3.76***	0.000
EVI	0.03797	0.0100	-1.69***	0.001
YFN	-0.00003	0.0000	-1.21*	0.100
KH	-0.10745	0.0490	4.12**	0.039
INVEST	0.00165	0.0004	-5.21***	0.000
ENF	-0.00131	0.0002	3.93***	0.000
Gözlem Sayısı	325			
Maks. Gecikme Sayısı	2			
F-istatistiği	2108		0.000***	
R^2	0.7196			

***,**, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. YFN değişkeni %90, diğer tüm değişkenler %99 güven aralığında anlamlıdır.**

Nedensellik analizinden önce modelin tümü için yatay kesit bağımlılığının varlığı sınanmalıdır. Bu çalışmanın modeli için Peseran (2004) yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo-8'de yer almaktadır.

Tablo-8: Modelde Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test İstatistiği	**Olasılık Değeri**
0.934	0.350

Peseran (2004) testi test istatistiğine göre, model için "yatay kesit bağımlılığı yoktur" şeklindeki H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Bu durumda, birinci kuşak nedensellik testlerinden Granger nedensellik testi uygulanabilmektedir.

Tablo-9'da değişkenler arasında nedensellik ve yönü görülmektedir. Burada sadece aralarında nedensellik ilişkisi tespit edilen değişkenler verilmiştir. Çalışmanın temel amacı kapsamında en önemli nedensellik ilişkisi sadece yatay kesitte yer alan ülkenin yer almadığı 24 ülkenin ortalama büyüme oranı ile ülkelerin kendi büyüme oranları arasındaki nedensellik ilişkisidir. Sonuçlara göre ilkinden ikincisine doğru bir nedensellik söz konusu iken büyüme oranından, ortalama büyüme oranına doğru bir ilişki saptanamamıştır.

Tablo-9: Granger Nendensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
ORTBUY >>> BUY	5.6019	0.004
EVI >>> BUY	16.045	0.000
BUY >>> EVİ	5.456	0.005
BUY >>> KH	19.162	0.000
BUY >>> INVEST	25.673	0.000
ENF >>> BUY	59.361	0.000
BUY >>> ENF	28.597	0.000
EVI >>> ORTBUY	41.406	0.000
ORTBUY >>> EVI	18.007	0.000
ORTBUY >>>KH	19.4505	0.000
ORTBUY >>> INVEST	3.3031	0.038
ENF >>> ORTBUY	66.622	0.000
ORTBUY >>> ENF	17.036	0.000
EVI >>>YFN	7.987	0.000
KH >>> EVI	5.333	0.005
EVI >>> KH	6.776	0.001
INVEST >>> EVI	3.522	0.031
EVI >>> INVEST	2.251	0.101
ENF >>> EVI	15.834	0.000
EVI >>> ENF	8.343	0.000
ENF >>> YFN	18.032	0.000
YFN >>> ENF	3.607	0.028
INVEST >>> KH	11.983	0.000
KH >>> INVEST	9.114	0.000
ENF >>> KH	23.639	0.000
KH >>> ENF	5.085	0.007
ENF >>> INVEST	19.572	0.000
INVEST >>> ENF	10.591	0.000

3.5. BULGULARIN İKTİSADİ YORUMU

ORTBUY ve BUY oranındaki ilişkinin katsayısına göre AB üyeleri arasında kutuplaşma olduğundan söz etmek mümkün olmamaktadır. AB ortalama büyümesine ülkelerin kendi büyüme oranlarının dahil edilmediği ORTBUY değişkenindeki artışlar

ülkenin büyüme oranını da etkilemekte ve böylece o ülkelerde de iktisadi büyümeye imkan sağlamaktadırlar.

EVI ve BUY değişkenleri arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Yani ihracat değer endeksinde artış, ülkenin büyümesine olumlu ancak düşük bir katkıda bulunmaktadır. Üretilen mallarda teknolojinin ve katma değerin artması büyümeyi arttırmaktadır.

AB kaynaklarından üyelere sağlanan destekleri temsil eden yapısal fonlar (YFN) ile ülkelerin büyüme oranları arasında önemli bir etkileşim görülmemektedir. Literatür incelendiğinde benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Akbulut (2014), 27 AB üyesi için 2000-2011 dönemlerini kapsayan çalışmasında yapısal fonların iktisadi büyüme üzerinde önemli boyutta etkilerinin bulunmadığını sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç, foların toplumsal maliyerlerinin getirilerini aştığı ya da AB mali kaynaklarının büyüme performansının hissedilir net katkı sağlayacak verimlilikte kullanılmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Kamu harcamalarının yıllık değişim oranı (KH) ve büyüme oranları arasındaki ilişkinin negatif olduğu tespit edilmiştir. Hsieh ve Lai (1994), Tanninen (1999) ve Hasnul (2015) benzer şekilde kamu harcamalarının büyüme üzerinde önemli katkılarının bulunmadığı, dönemlere göre ters yönlü etkilerde bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Vergilerin toplumsal maliyetinin kamu harcamaları yoluyla sağlanan toplumsal getiriyi aştığı söylenebilir.

Yatırımlardaki değişim oranı da büyüme üzerinde olumlu ancak düşük etkilerde bulunan değişkenlerdendir. Benzer sonuçlar elde eden Tvaronavičius ve Tvaronavičiene (2010) yatırımların yalnızca miktar olarak ele alınmasının iktisadi büyüme üzerindeki katkılarının ölçülmesinde yeterli olmadığını belirtmiş; iktisadi faaliyetlere yapılan yatırımların yapısının önemini vurgulamışlardır.

Enflasyon (ENF) ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki anlamlı ve negatif olarak tespit edilmiştir. Nitekim literatürdeki çalışmaların büyük bir bölümünün bu analizin sonucu ile tutarlı olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Ülkeler ticaret hadlerinin iyileştirilmesi, ölçek ekonomilerinden yararlanılması, kaynakların etkin kullanılması ve dolayısıyla refahın arttırılması amacıyla iktisadi bütünleşme girişimleri içerisinde yer almaktadır. Ancak belirtilen amaçların tüm taraflar için sağlanması, iktisadi bütünleşmenin sürdürülebilirliği ve kaynak tahsisinde bozulmaların yaşanmaması adına bir takım şartların sağlanması ön görülmektedir. Literatürde, ülkelerin gelişme düzeylerinin homojen olması bu bağlamda sağlanması gereken en önemli şart olarak kabul görmektedir. Nitekim farklı gelişme düzeylerine sahip ülkeler arasında nitelikli işgücü göçü, sermaye hareketleri ve demografik değişimler yoluyla eşitsizliğin giderek artması söz konusu olabilmektedir.

İktisat literatüründe gelişme düzeyleri farklı olan bölgeler ve ülkeler arasındaki iktisadi etkileşim dolayısıyla ortaya çıkan kutuplaşma olgusu ilgi çeken tartışma konularındandır. Özellikle Myrdal'ın kutuplaşma üzerindeki görüşleri çerçevesinde teorik kısım şekillendirilmiştir. Nitekim Myrdal kutuplaşmanın kümülatif nedensellik ilkesi bünyesinde sürekli derinleşeceğini belirtmiştir. Dışsal bir müdahale olmadığı takdirde ekonominin dinamikleri döngüsel bir şekilde süreci düşük gelirli ülke için olumsuz, gelişmiş ülke için ise olumlu yönde işletecektir.

Gelir düzeyleri açsından çeşitlilik gösteren AB'nin 25 üyesi için bu konuyu incelemeyi amaçlayan bu çalışma, 2004-2016 dönemi için 25 üyenin büyüme oranlarının diğer ülkelerin büyüme oranları ortalamasından ne ölçüde etkilendiğini analiz etmektedir. Açıklayıcı değişkenler olarak, Maastricht kriterlerinde yer alan bütçe açığı ve kamu borç stokunu temsilen kamu harcamaları, enflasyon, yapısal fon harcamaları, yatırımların yıllık değişim oranı ve ihracat değer endeksinin yıllık değişim oranı kullanılmıştır.

Katsayısı itibariyle kutuplaşmanın varlığını temsil edecek değişken olarak nitelendirdiğimiz birlik için ortalama büyüme oranının, ülke büyüme oranı üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif olduğu gözlenmiştir. Katsayının pozitif olması ülkeler arasında bir kutuplaşmanın söz konusu olmadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla analiz

sonuçları, Myrdal ve Prebisch'in teorilerini doğrulamamaktadır. Aksine paneldeki her bir ülke, diğer ülkelerin iktisadi büyüme performansından olumlu etkilenmekte; Myrdal'ın gerçeklemesinde karamsar fikre sahip olduğu, yayılma etkisinin varlığından söz edilebilmektedir. Nitekim AB'nin de hedefleri arasında yer alan birlik içinde dengeli ve sürdürülebilir iktisadi gelişme açısından bu bulgu önem arz etmektedir.

Çalışma temel olarak üyeler arasındaki gelir düzeyi farkının eğilimini tahmin etme amacı taşımasına karşın, diğer değişkenlerle büyüme arasındaki etkileşimin şiddetini ve yönünü de temsil eden sonuçlar vermektedir. Büyüme oranını pozitif yönde etkileyen ikinci önemli değişken, ihracat değer endeksindeki değişme olmuştur. Bu husuta mevcut literatürde, yüksek gelirli ülkelerin yüksek teknoloji ve sermaye içeren ürünler üretmesi ve ihraç etmesi; düşük gelirli ülkelerin teknoloji düzeyi düşük, birincil mallar ihraç etmesi, artacağı öngörülen eşitsizliğin başlıca kaynaklarından biri olarak görülmektedir. İhracat değer endeksindeki değişimin katsayısı pozitif ve anlamlıdır. Büyüme oranını pozitif etkileyen diğer değişken yatırımlardaki değişim oranıdır. Milli gelirin katılım kalemlerinden olan yatırımlar literatürdeki çalışmalarla benzer olarak pozitif ve anlamlı bir katsayıya sahiptir.

Büyüme oranı üzerinde negatif etkilere sahip değişkenler, enflasyon oranı, kamu harcamalarındaki değişim oranı ve yapısal fon harcamalarıdır. Enflasyon ve büyüme oranındaki ters yönlü ilişki literatürde oldukça geniş yer kaplamaktadır. Ancak büyüme oranı üzerinde olumlu etkiye sahip olması beklenilen kamu harcamaları ve yapısal fonların katsayıları anlamlı ve negatif çıkmıştır. Kamu harcamalarındaki artışın, büyüme oranı üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olması, AB ülkelerinin kamu borç stoklarının hali hazırda oldukça yüksek olması ile açıklanabilmektedir. Dolayısıyla kamu borç stokunun kamu harcamalarıyla birlikte giderek artması ekonominin çıktı düzeyinde bozulmalara neden olabilmektedir.

Yapısal fon harcamalarının çok düşük ancak yine de negatif bir katsayıya sahip olması ise yapısal fonların yeterli etkinlikte kullanılamadığı sonucunu vermektedir. Nitekim literatürde benzer sonuçlar elde eden çalışmalara rastlanmaktadır (Örneğin, Akbulut, 2014).

Elde edilen bulgular ışığında 2004-2016 dönemlerinde 25 AB üyesi arasında kutuplaşmanın varlığına rastlanmamıştır. Aksine ortalamadaki büyümenin her ülkenin iktisadi performansında iyileşme meydana getirdiği tespit edilmiştir. Literatürde benzer çalışmalar pek fazla yer tutmamaktadır. Özellikle paneldeki her birim için kendisinin dahil edilmediği AB büyüme oranı ortalaması değişkeni ile kutuplaşmanın ölçülmeye çalışılması bağlamında bu çalışma özgün bir konuma sahip bulunmaktadır. Diğer açıklayıcı değişkenler için literatürdeki çalışmalarla benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Bütünleşmenin yakınsama etkilerini güçlendirmek için hem mevcut mekanizmaların, dengesizlikleri azaltmayı amaçlayan fonların daha etkin kullanımına, hem de tek tek üye ülkelerde kamu harcamalarının büyüme performanslarını destekleyecek şekilde revizyonuna ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Akdemir, Erhan ve Özlem Genç (2011). ‘‘Avrupa Bütünleşmesi’’, şu kitapta: Erhan Çağrı, Burçak Kızılırmak ve Deniz Senemoğlu, Avrupa Birliği Temel Konular. Ankara: İmaj Yayınevi, 1-60.

Alam, M. Shadid (2000). Poverty from the Wealth of Nations: Integration and Polarization in the Global Economy since 1760. New York: Palgrave Publishers.

Bache, Ian, Stephen George, and Simon Bulmer (2010). Politics in the European Union. Oxford: Oxford University Press.

Balassa, Bela (1986). ‘‘Types of Economic Integration’’, şu kitapta: Fritz Machlup. Economic Integration: Worldwide, Regional, Sectoral. London: Macmillan Press, 12-31.

Balassa, Bela (1994). The Theory of Economic Integration: An Introduction, şu kitapta: Brent F. Nelsen, and Alexander Stubb. The European Union. London: Palgrave, 125-137.

Balchin, Paul, Ludek Sykora and Gregory Bull (1999). Regional Policy and Planning in Europe. New York: Routledge.

Balkır, Canan (2010). Uluslararası Ekonomik Bütünleşme. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Baltagi, Badi (2005). Econometric Analysis of Panel Data. Chicester: John Wiley & Sons.

Bayraktutan, Yusuf (2013). Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri. Ankara: Nobel Yayınevi.

Bayraktutan, Yusuf (2015). Uluslararası İktisat. Kocaeli: Umuttepe.

Berger, Helge, Jakob de Haan, and Robert Inklaar (2004). ‘‘Restructing the ECB’’, in Helge Berger and Thomas Moutos. Managing European Union. Massachusetts: The MIT Press, 29-66.

Bieler, Andreas (2003). Globalisation and Enlargement of the European Union. New York: Routledge.

Bingöl, Önder (2014). Dış Borç Sorunu: Küreselleşme Sürecinde Olan Ülkeler ve Türkiye. İstanbul: Der Kitabevi.

Canbolat, İbrahim S. (1994). Uluslarüstü Siyasal Sistem. Bursa: Ezgi Kitabevi Y.

Coşkun, Enis (2001). Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye. İstanbul: Cem Yayınevi.

Coudenhove-Kalergi, and Richard Nikolaus (1982). Pan-Europa. Wien: Pan-Europa-Verlag.

Curzon-Price, Victoria (2004). ‘‘Industrial Policy’’, in Ali M. El-Agraa, The European Union: Economics and Politics, 7th Edition. London: Prentice Hall, 221-237.

Çelik, Kenan (2008). Uluslararası İktisat. Trabzon: Derya Kitabevi Y.

Dedeoğlu, Beril (2003). ‘‘Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler’’, şu kitapta: Beril Dedeoğlu, Dünden Bugüne Avrupa Birliği. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 17-41.

Dedman, J. Martin (2001). The Origins and Development of the European Union. Londra: Routledge.

Dinan, Desmond. (2008). Avrupa Birliği Tarihi. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Dinler, Zeynel (2014). Bölgesel İktisat. Bursa: Ekin Kitabevi.

Dura, Cihan, Hayriye Atik ve Cüneyt Dumrul (2015). Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye 5. Baskı. Ankara: Nobel Y.

El-Agraa, Ali M. (1990). Economics of the European Community. Cambridge: Philip Allan.

El-Agraa, Ali M. (2011). The European Union Economics and Policies. New York: Cambridge University Press.

Eraktan, Gülcan (2011). ‘‘Ortak Tarım ve Balıkçlık Politikaları’’, şu kitapta: Erhan Çağrı ve Deniz Senemoğlu. Avrupa Birliği Politikaları. Ankara: İmaj Yayınevi, 87-120.

Erkan, Hüsnü (1987). Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Ertürk, Emin (2010). Uluslararası İktisat: Teori ve Politika. İstanbul: Alfa Basım.

Güven, Halil ve Doğan Güneş (2011). ‘‘Avrupa Birliği Enerji Politikaları’’, şu kitapta: Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgit, Yaprak Gürsoy ve Özge Onursal Beşgül. Avrupa Birliğine Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 275-288.

Greene, William H. (2002). Econometric Analysis. New Jersey: Prentice Hall.

Hirschman, Albert O. (1958). The Strategy of Economic Development. New York: Yale University Press.

Hirschman, Albert O. (2007). ‘‘Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi’’, şu kitapta: Fikret Şenses. Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi. İstanbul: İletişim Yayınları, 23-52.

Horvath, Zoltan (2007). Handbook on the European Union, Third Edition. Budapest: Hungarian National Assembly.

İncioğlu, Nihal ve Burç Beşgül (2011). ‘‘Avrupa Birliği Bölgesel Politikası’’. Şu kitapta: Ayhan Kaya, Senem Aydın. Düzgit, Yaprak Gürsoy,Özge Onursal Beşgül. Avrupa Birliğine Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 181-194.

Kaiser, Wolfram (2004). "What Alternative Open to Us?:Britain", in Wolfram Kaiser, Jürgen Elvert. European Union Enlargement. New York: Routledge, 10-33.

Karluk, Rıdvan (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye. İstanbul Beta Basım.

Karluk, Rıdvan (2009). Uluslar arası Ekonomi: Teori ve Politika. İstanbul: Beta Basım.

Karluk, Rıdvan (2011). Avrupa Birliği. İstanbul: Beta Basım.

Kazgan, Gülten (2002). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Koçöz, Remzi (2012). Avrupa Uluslarından Birleşik Avrupa'ya. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Lawton, Thomas C. (1999). "Introduction: Concepts Defined and Scenes Set", in Thomas C. Lawton. European Industrial Policy and Competitiveness. London: Macmillan Press, 1-22

Lelieveldt, Herman, and Sebastiaan Princen (2011). The Politics of the European Union. Cambridge: Cambridge University Press

Lipsey, Richard (1986). ‘‘Comments on Types of Economic Integration’’, in: Fritz Machlup. Economic Integration: Worldwide, Regional, Sectoral. London: Macmillan Press, 37-40.

Machlup, Fritz (1977). A History of Thought on Economic Integration. London: Macmillan Press.

Miric, Ognjen (2010). The Regional Policy of the European Union as an Engine of Economic Development. Loznica: European Movement in Serbia.

Molle, Willem (2006). The Economics of European Integration. Aldershot: Ashgate Publishing.

Murat, Sedat (2000). Bütünleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği’nin Karşılaştırmalı Sosyal Yapısı. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Myrdal, Gunnar (1956). An International Economy. New York: Harper and Brothers.

Myrdal, Gunnar (1957). Rich Lands and Poor: The Road to World Prosperity. New York: Harper & Brothers

Myrdal, Gunnar (1963). Economic Theory and Under-developed Regions. London: Methuen & Co Ltd.

Myrdal, Gunnar (1974). Against the Stream Critical Essays on Economics. London: Macmillan Press Ltd.

Nugent, Neill (2010). The Government and Politics of the European Union. London: Palgrave Macmillan.

Prebisch, Raul (1950). The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems. New York: United Nations.

Preston, Cristopher (1997). Enlargement and Integration in the European Union. London: Routledge.

Robson, Peter (1998). The Economics of International Integration. New York: Routledge.

Schuker, Stephen A. (2000). ‘‘The European Union From Jean Monnet to the Euro’’. in: Dean J. Kotlowski. The European Union From Jean Monnet to the Euro. Ohio: Ohio University Press, 15-32.

Semerci, Pınar Uyan (2011). ‘‘Avrupa Birliği ve Sosyal Politika’’, şu kitapta: Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgit, Yaprak Gürsoy ve Özge Onursal Beşgül. Avrupa Birliğine Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 203-224.

Sevinç, Derya (2011). ‘‘Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası’’, şu kitapta: Çağrı Erhan, Deniz Senemoğlu. Avrupa Birliği Politikaları. Ankara: İmaj Yayınevi.

Seyidoğlu, Halil (2009). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. İstanbul: Güzem Can Yayınları, 217-276.

Tatoğlu, Ferda Yerdelen (2012). İleri Panel Veri Analizi. İstanbul: Beta Basım.

Tatoğlu, Ferda Yerdelen (2012). Panel Veri Ekonometrisi. İstanbul: Beta Basım.

Thody, Philip (2002). An Historical Introduction to the European Union. New York: Routledge.

Viner, Jacob (2014). The Customs Union Isue: Edited with an Introduction by Paul Oslington. New York: Oxford University Press.

Watts, Duncan (2008). *The European Union.* Edinburgh: Edinburgh University Press.

Winslow, Charles-Edward Amory (1951). The Cost of Sickness and the Price of Health. Geneva: Monograph Series.

Wooldridge, Jeffrey M. (2001). Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data. London: The MIT Press.

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

Akbulut, Hale (2014). "Testing Growth Effects of European Union Structural Funds According to Size of Government: A Dynamic Approach". Journal of Business, Economics and Finance, 3(1): 50-59.

Balaz, Vladimir (2007). ‘‘Regional Polarization under Transition: The Case of Slovakia’’. European Planning Studies, 15(5): 587-602.

Berger, Sebastian (2008),"Circular Cumulative Causation (CCC) á la Myrdal and Kapp-Political Institutionalism for Minimizing Social Costs". Journal of Economics, 42(2): 357-365.

Breitung, Jörg (2000). The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data, in: Badi Baltagi. Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels. Amsterdam: Elsevier, 161-177.

Breuss, Fritz (2003). Austria, Finland and Sweden in the European Union. Austrian Economic Quarterly, 8: 131-158

Brzezinski, Michal (2013). 'Income Polarization and Economic Growth". NBP Working Papers 147.

Cesaroni, Tatiana, and Roberta De Santis (2015). "Current Account ‘Core-Periphery Dualism’ in the EMU". CEPS Working Document no.406.

Driscoll, John and Aart Kraay (1998). "Consistent Covariance Matrix Estimation With Spatially Dependent Panel Data". The Review of Economics and Statics, 80(4): 549-560.

Ghosh, Sunandan, and Gerrit Faber (2010). "Economic Integration in Europe and Income Divergence over EU Regions (1995 – 2006)". Tjalling C. Koopmans Research Institute Discussion Paper, 10-19.

Hasnul, Al Gifari (2015). "The Effects of Government Expenditure on Economic Growth: the Case of Malaysia". MPRA Paper No. 71254.

Hausmann, Jerry (1978). "Specification Tests in Econometrics". Econometrica, 46(6): 1251-1271.

Hsieh, Edward, and Kon S. Lai (2006). Government Spending and Economic Growth: the G-7 Experience. Applied Economics, 26(5): 535-542.

Im, Kyung So, M. Hashem Pesaran, and Shin Yongcheol (2003). "Testing for Unit Roots in Heterogenous Panels". Journal of Econometrics, 115: 53-74.

Levin, Andrew, Chien-Fu Lin, and Chia-Shang James Chu (2002). " Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties". Journal of Econometics, 108(1): 1-24.

Mansholt, Sicco (1970). "The Mansholt Plan". Studies: An Irish Quarterly Review 59(236), 404-418.

Perroux, Francis (1950). ‘‘Economic Space: Theory and Applications’’. Quarterly Journal of Economics, 64(1): 89-104.

Tanninen, Hannu (2010). "Income Inequality, Government Expenditures and Growth". Applied Economics, 31(9): 1109-1117.

Tvaronaičius, Vytautas, and Manuela Tvaronavičiene (2008). "Role of Fixed Investments in Economic Growth of Country: Lithuania in European Context". Journal of Business Economics and Management, 9(1): 57-64.

Venables, Anthony J. (2004). Economic Integration and Industrial Agllomeration. The Economic Social Review, 26(1): 1-17.

3. Elektronik Kaynaklar

AEI (Archive of European Integration, 2017). Programme of Action in the Field of Technological and Industrial Policy SEC (73)3824. http://aei.pitt.edu/5764/1/5764.pdf/ 26.9.2017

AEI (Archive of European Integration, 2017). The Community's Industrial Policy Commission Memorandum to the Council COM (70)100. http://aei.pitt.edu/5598/1/5598.pdf/ 28.9.2017

EC (European Comission, 2017). 50 Years of the CAP - A Partnership Between Europe and Farmers http://ec.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-32_en.htm

EC (2017a). https://ec.europa.eu/agriculture/cap-overview/history_en/ 19.07.2017

EC (2017b). https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/eu_en/ 19.07.2017

EC (2017c). Rome Treaty. https://ec.europa.eu/romania/sites/romania/files/tratatul_de_la_roma.pdf/19.07.2017.

EC (2017d). Rural Development 2014-2020. https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_en/ 19.07.2017

EC (2017e). The European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF) http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/prord/prords/prdsc_en.htm/19.07.2017

EC (2017f). Objective 1: Supporting development in the less prosperous regions. http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/objective1/index_en.htm/10.11.2017

EC (2017g). Objective 2: Revitalising areas facing structural difficulties. http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/objective2/index_en.htm/10.11.2017

EC (2017h). Communication from the Commission, Industrial Policy in an Enlarged Europe, (2002). http://ec.europa.eu/invest-in-esearch/pdf/download_en/industrial_policy_enlarged_europe.pdf/10.11.2017

EU (European Union, 2017). Briefing No 33 The PHARE Programme And The Enlargement Of The EuropeanUnion.http://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/33a1en.htm/10.11.2017

EU (2016a). About the EU. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en #tab-0-1/ 5.12.2016

EU (2017c). Agenda 2000. https://ec.europa.eu/ agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf/ 15.12.2017

WTO (2017). Principles of the Trading System https://www.wto.org/emglish/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm/ 20.11.2017